

RTS726

**ÉRTÉKVÁLASZTÓ ALKOTMÁNYOZÓK 1848-BAN ÉS 2011-BEN
AZ ÁPRILISI TÖRVÉNYEK ÉS AZ ALAPTÖRVÉNY ÖSSZEHAISONLÍTÓ
ELEMZÉSE AZ EGYÉN ALKOTMÁNYJOGI HELYZETÉNEK
SZEMPONTJÁBÓL**

LEZÁRÁS DÁTUMA: 2022.NOVEMBER.22.

Tartalomjegyzék

1. Propositio - témamegjelölés	3
1.1. Rendszerváltoztatás és történelmi kontinuitás.....	3
1.2. A két rendszerváltoztató történelmi korszak belpolitikai, társadalmi háttere.	4
1.3. Az átalakulás folyamatának dogmatikai definiálása.	6
1.4. Az alkotmányozás eredményeinek utóélete, hatása.	7
2. Expositio. Bevezető gondolatok az áprilisi törvények és az Alaptörvény összehasonlításához	10
2.1. A keletkezés körülményeinek sommás áttekintése és értékelése.	10
2.2. Az áprilisi törvények és az Alaptörvény szerkezetének jellemzése.	11
3. Contentio. A téma kifejtése - az alkotmányos jogok és állampolgári köteleességek '48-as és hatályos Alaptörvénybeli rendszerének összevetése	12
3.1. Az áprilisi törvények előtti jogrendszer áttekintése.....	12
3.2. Az áprilisi törvények vonatkozó tartalmi elemeinek sommás jellemzése.	13
3.3. Az Alaptörvény vonatkozó tartalmi elemeinek rövid jellemzése.....	14
3.4. Az összevetés metodikája.	14
3.5. A személy és a tulajdon szabadsága – „személyes és vagyonbátorság”	15
3.5.1. <i>Liberté</i> - a személy szabadsága.	15
3.5.2. A tulajdon szabadsága és szentsége.	17
3.6. Az ún. első generációs, polgári, politikai szabadságjogok.....	19
3.6.1. <i>Égalité</i> - a jogegyenlőség problematikája.	21
3.6.2. A népképviselői jogok.	23
3.6.3. A véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságának kérdésköre.	31
3.6.4. A gondolat, lelkiismeret és a vallás szabadsága.	33
3.7. Kötelezettségek: az érem másik oldala?	36
4. Peroratio - befejező gondolatok.....	39
4.1. A szerzői célkitűzés teljesülésének értékelése.	39
4.2. A problémamegoldó alkotmányozók teljesítményének mérlege.	41
5. Irodalomjegyzék	43
5.1. Felhasznált irodalom	43
5.2. Felhasznált internetes források	45
5.3. Felhasznált jogi szabályozások	46

Mottó:

„Egyenlőség, szabadság, testvériség!”

12 pont

„Tetszettek volna forradalmat csinálni!”

Antall József

„Legyen béke, szabadság és egyetértés.”

Magyarország Alaptörvénye

1. Proposíció - témamegjelölés

1.1. Rendszerváltoztatás és történelmi kontinuitás.

1989-ben a rendszerváltoztató politikai elit tudatosan kereste az átalakulás történelmi gyökereit. A társadalom kollektív tudata számára is legitimálni kívánta a hatalomváltás és az új rendszer kontinuitását, a magyarság történelmébe való szerves beágyazottságát. A folytonosság közelmúltbeli gyökereit az 1956-os, a távolabbiakat pedig az 1848-as forradalomban találta meg.

'56-tal nagyon óvatosan kellett bánni, hiszen ez a regnáló rezsim legitimitását kérdőjelezte meg, és túlságosan közeli élmény volt, még '89-ben is. Az 1968-as „*prágai tavasz*” leverését követően életbe lépő *korlátozott szuverenitás* brezsnyevi doktrínájának baljós árnyékában¹ nem lehetett tudni, hogy az - egyébként mély válságban lévő - Szovjetunió mik a tervei a kelet-közép európai megszállt országokkal, köztük Magyarországgal. Erre a szándéokra csak a rendszerváltoztatás kikiáltását követően, 1989. december 02-a után derült fény, a Máltán rendezett a Bush-Gorbacsov csúcstalálkozó sajtótájékoztatóján. Ezen a találkozón - melyet a hidegháború lezárásaként értékel a történettudomány - vált világossá, hogy a Szovjetunió már nem képes, így szándékában sem áll akadályt gördíteni a kommunista tömb rendszerváltoztató országai elé.²

Ezt a politikai bizonytalanságot, hezitálást az Alaptörvény jogalkotója - a két évtizedes geopolitikai stabilizációnak köszönhetően - 2011-ben már bátran lezárhatta: „*Magyarország nemzeti ünnepei: március 15. napja, az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc emlékére; ...*

¹ <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=NXVLHT>

² Máltán ért véget a jaltai világrend. 2009. december 2. (forrás: https://multkor.hu/20091202_maltan_ert_veget_a_jaltai_vilagrend)

október 23. napja, az 1956. évi forradalom és szabadságharc emlékére.³ „Egyetértünk az első szabad Országgyűlés képviselőivel, akik első határozatukban kimondták, hogy mai szabadságunk az 1956-os forradalmunkból sarjadt ki.”⁴ A '80-as évek vége felé azonban hasznosabbnak tűnt, illetve kevésbé tűnt veszélyesnek az 1848-as eseményekhez visszanyúlni, hivatkozási alapnak tekinteni. S valóban, számos történelmi párhuzam vonható meg '48 és '89 között.

1.2. A két rendszerváltoztató történelmi korszak belpolitikai, társadalmi háttere.

Belpolitikai szempontból vizsgálva a két rendszerváltoztatás előtti helyzetet, azt láthatjuk, hogy mindkét esetben egy-egy erjedő, átalakulófélben lévő gazdasági-társadalmi és politikai közeggel találjuk szemben magunkat. Az ún. „szabálytalan életpályákkal”⁵ teli, félf feudális, lassan polgárosodó reformkorban, és a késő kádári „levidámabb barakk”, „gulyáskommunizmus”, „fridzsider-szocializmus”⁶ jelenségei között is hasonló trendek fedezhetők fel. A társadalmi-gazdasági helyzet egyre inkább szétfeszítette a rendies abszolutizmus⁷ illetve a kívülről vezérelt „puha diktatúra”⁸ politikai, jogi kereteit.

Mindkét korszakban megfigyelhetők a fennálló rendszerhez politika és/vagy egzisztenciális okokból erősen kötődő, illetve a szabadságvágytól és hatalom-átmentési szándéktól vezérelt rendszerváltoztató társadalmi rétegek. A párhuzamok jól kivehetően megmutatkoznak.

A reformkorban a „foggal-körömmel” ragaszkodók közé tartozott az aulikus főrend, a katolikus (fő)papság továbbá az - összességében közel 700 ezer fős⁹ - kurialista (hétszilvafás, bocskoros) és a vagyontalan armalista nemesség,¹⁰ végül a civitas polgársága. Jellemzően privilegizált csoportok. Ugyanezt a megfontolást végigvezetve a késő Kádár-kor társadalmi képletén: a rendszerváltoztatást mindenáron elkerülni, megakadályozni kívánó brezsnyevista-

³ Alapvetés J) cikk (1) a), c)

⁴ Nemzeti hitvallás 29-30. sorai

⁵ GUNST Péter - MIRU György - VELIKY János - VELKEY Ferenc: Polgárosodás és szabadság (Magyarország a XIX. században). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1999. 43, 51. o.

⁶ BÁLINT Csanád - FONT Márta - KATUS László - KUBINYI András - PÁLFFY Géza - ROMSICS Ignác: Magyarország története. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007. 913. oldal

⁷ GUNST- MIRU- VELIKY- VELKEY: i.m. 129. o.

⁸ A politika intézményei 1957-1989.

(forrás: https://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Tortenelem/14Szab%F3_Marjanucz/html/10_8.htm)

⁹ GUNST- MIRU- VELIKY- VELKEY: i.m. 45. o.

¹⁰ BÁLINT - FONT - KATUS - KUBINYI - PÁLFFY - ROMSICS (2007): i.m. 575. o.

kádárista pártelit, a *nomenklatura*¹¹, továbbá az egzisztenciális okokból a rendszerhez tapadó alapszervezeti párttitkárok, funkcionáriusok, munkásőrök, és az MSZMP (körülbelül 800 ezer fős) kiskommunista tagsága.

A „hatalom-átmentők” közé - akár praktikus okokból, akár őszinte hazafiságtól vezérelve - a liberális arisztokráciát és a *bene possessionatus* köznemességet sorolhatjuk.¹² A késő Kádár-korban ehhez hasonlóan a reformkommunista politikai elitet és a technokrata, menedzserszemléletű, gazdasági pártelitet (az apparátusba tartozó vállalatvezetőket, mérnököket, téveszelnököket, agronómusokat), továbbá a kommunista értelmiségieket.¹³

A rendszerváltoztatás vitathatatlan társadalmi hátterét pedig a regnáló viszonyok közé már egyáltalán nem illő, annak kereteit meghaladó rétegek jelentik. A reformkorban a polgárosult foglalkozást űző iparosok, vagyonosodó mezővárosi parasztpolgárok, szabadalmaskok, önkéntes örökváltság alapján felszabadult parasztsok, zsidó kereskedők és pénzemberek, tőketulajdonosok, vagy - éppen műveltségükönél fogva - a liberális szemléletű honoráciorok, plebejus értelmiségiek. A Kádár-rendszer válsága idején a maszekok, fusizók, gmk-sok, butikosok, csencselők, (a rendszer végóráiban megjelenő) spontán privatizálók¹⁴, „*tűrt és tiltott*” művészek¹⁵, szabadúszó értelmiségiek. A köreikben kialakuló tulajdonosi érzet és az egyre erősödő szabadságvágy jelentette a politikai folyamatok motorját mindkét korszakban.

Az erjedési folyamat politikai manifesztációja az **ellenzéki csoportok** megjelenésében figyelhető meg. Említésre méltók ebben a tekintetben a vármegyei és diétai reformer *oppozíció*¹⁶, a Gyűlde és a Tízek Társasága radikálisai, az Ellenzéki és a Pesti Kör, valamint a márciusi ifjak az 1840-es években, míg az urbánus értelmiség és a népi írók politizáló csoportjai, a Beszélő és a Demokrata *szamizdat*-írói¹⁷, a monori és lakiteleki találkozókön részt vevő civilek az 1980-as években. A rendszerváltoztatás előestéjén pedig az ellenzéki csoportokból (illetve mellett) lassanként **politikai pártok** formálódtak (illetve alakultak újjá), úgymint az Ellenzéki Párt 1847-ben, az MDF, az SZDSZ, a FIDESZ, az FKGP, az MSZDP és

¹¹ROMSICS Ignác: Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről. Osiris Kiadó. Budapest, 2004. 245. oldal

¹²GUNST– MIRU– VELIKY– VELKEY: i.m. 46. o.; BÁLINT - FONT - KATUS - KUBINYI - PÁLFFY – ROMSICS (2007): i.m. 574. o.

¹³ROMSICS (2009): i.m. 239, 245. o.

¹⁴ROMSICS (2004): Ignác: Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről. Osiris Kiadó. Budapest, 2004. 201, 235-236. oldal; BÁLINT - FONT - KATUS - KUBINYI - PÁLFFY – ROMSICS: i.m. 945-946. o.

¹⁵ROMSICS (2004):198. o; BÁLINT - FONT - KATUS - KUBINYI - PÁLFFY – ROMSICS (2007):i.m. 917. o

¹⁶GUNST– MIRU– VELIKY– VELKEY: i.m. 71. o.; GERŐ András: Magyar polgárosodás. Atlantisz Könyvkiadó (Medvetánc). Budapest, 1993. 108-111, 116. o.

¹⁷BÁLINT - FONT - KATUS - KUBINYI - PÁLFFY – ROMSICS: i.m. 937. o.

a KDNP 1988/89-ben.¹⁸ Sőt, a békés átmenethez szükséges feltételként, a hatalmat birtokló politikai eliten belüli törés (ókonzervatív maradiak kontra „fontolva haladó” újkonzervatívok 1846-tól¹⁹, *reformkommunisták*²⁰ kontra „keményvonalas”²¹ „ortodoxok” 1987-től) is bekövetkezett. E politikai erők erőviszonyai meghatározó szerepet játszottak a rendszerváltoztatás menetében, mikéntjében és eredményeiben, egymásnak feszülésük pedig néhány emblemikus eseményben is megnyilvánult. A teljesség igénye nélkül példálózva ilyen volt Táncsics - mint *politikai statusfogoly* -²² kiszabadítása 1848-ban: „*A nagyméltóságú helytartótanács sápadt vala és reszketni méltóztatott, és...Stancsics börtönajtaja megnyílt.*”²³ 1989-ben pedig Nagy Imre újratemetése bírt hasonló szimbolikus jelentőséggel, mert legitimálta '56-ot, egyszersmind megfosztotta saját, kreált legitimációjától a Kádár-rendszert.

1.3. Az átalakulás folyamatának dogmatikai definiálása.

Maga az **átalakulás folyamata** - legalábbis **dogmatikailag** - nehezen definiálható mindkét esetben, hiszen a rendszerváltoztatások törvényes, alkotmányos keretek között, vér nélkül zajlottak le. Az új rend alkotmányjogi kereteit megteremtő áprilisi törvényeket az „ancien régime” utolsó rendi országgyűlése alkotta meg, míg az 1949. évi XX. törvényt (a Nemzeti Kerekasztal²⁴ javaslatai alapján) az utolsó kommunista parlament alakította át oly módon, hogy kiindulási alapot teremtsen a polgári Magyarország számára.²⁵ Joggal nevezhetjük tehát mindkettőt - ahogyan a történettudomány és a jogelmélet is aposztrofálja - törvényes vagy törvényesített forradalomnak, még akkor is, ha az elnevezés dogmatikai szempontból hagy némi kívánni valót maga után.²⁶

A forradalom széles társadalmi bázisra támaszkodó, általában (bár nem feltétlenül) eszkalálódó erőszakkal társuló folyamat, melynek szükségszerű velejárója a fennálló politikai rezsim gyökeres megszüntetése. A megdöntött régi rend jogrendszere szemszögéből nézve tehát mindenképpen törvénytelen. Ebből fakadóan szükséges az új rendet forradalmi

¹⁸ RONSICS: i.m. 239. o.; BÁLINT - FONT - KATUS - KUBINYI - PÁLFFY – ROMSICS (2007): i.m 929-931, 936. o.

¹⁹ GUNST– MIRU– VELIKY– VELKEY: i.m. 98.o, 112. o.; Gergely András: Magyarország története 1790-1918. IKVA Kiadó. Budapest, 1990. 39. oldal

²⁰ BÁLINT - FONT - KATUS - KUBINYI - PÁLFFY – ROMSICS: i.m. 932. o.

²¹ BALOGH Gábor: Az utolsó főtitkár - Grósz Károly. Hírek 2022.

(forrás: <https://www.30eveszabardon.hu/aktualitasok/hirek/v/az-utolso-fotitkar--grosz-karoly/>)

²² Mit kíván a magyar nemzet. 11. pontja

²³ <https://kdnf.hu/news/%E2%80%99A-nagymeltosagu-helytartotanacs-sapadt-vala-es-reszketni-meltoztatott%E2%80%99D>

²⁴ BÁLINT - FONT - KATUS - KUBINYI - PÁLFFY – ROMSICS: i.m. 938-939. o.

²⁵ Az 1989. évi XXXI. törvény az 1949-es alkotmány paragrafusainak mintegy 80 %-át megváltoztatta. ROMSICS Ignác: Múltról a manna. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről. Osiris Kiadó. Budapest, 2004. 243. o.

²⁶ HERRMANN Róbert: Forradalom és szabadságharc 1848-1849. Kossuth Kiadó, 2009, 16. o.

jogtételezéssel legitimálni, új törvényekkel szabályozni. Ezt a célt szolgálja az - általában a forradalmak idején (lásd: nagy francia forradalom) összeülő - alkotmányozó nemzetgyűlés, amely kartális alkotmányt hoz létre.²⁷

Az 1848. március 15-i forradalom nem ilyen volt. Bár volt tömegdemonstráció, megmozdulás, de nem volt erőszak. Ebből következett, hogy az új rend alapvető, kiinduló normarendszerét nem alkotmányozó nemzetgyűlés, vagyis nem egy modern, polgári, alkotmányos értelemben vett parlament tettezte.²⁸ A pozsonyi rendi - talán sokkal inkább „rendiesnek” nevezhető²⁹ - országgyűlés egy feudális képződmény volt, ahol - Kossuth felirati beszéde alapján - a külpolitikai környezet hatására sikerült a reformer elitnek elérnie mindazt, amire 1825-től 1848-ig nem volt képes.³⁰

Ehhez hasonlóan az 1989/90-es magyarországi politikai változásokat is a „*békés átmenet, tárgyalásos forradalom*” jellemezte.³¹ Forradalmi változásra azért nem került sor, mert - mint láthattuk, kül- és belpolitikai okokból - nem volt rá lehetőség, így az új hatalom csupán a régi jogrend megreformálására törekedhetett. Felvetődik ugyanakkor a kérdés, hogy 1989-től 2011-ig a Magyar Köztársaságnak nem volt alkotmánya? Természetesen volt, azonban a rendszerváltoztatás sajátos történelmi körülményei miatt az 1949. évi XX. törvény, az ún. sztálinista alkotmány „többször módosított” változata került a jogforrási hierarchia csúcsára. Jogtechnikai, jogforrástani értelemben ez a változat folytonos volt ugyan, de tartalmilag már nem.³²

1.4. Az alkotmányozás eredményeinek utóélete, hatása.

Végül, ha az alkotmányozás eredményeinek **utóéletére, hatására** tekintünk, megállapíthatjuk, hogy a maga teljességében egyik sem maradt fenn sokáig, hatásuk azonban a magyar politikai rendszer fejlődésére vitathatatlan.

Az áprilisi törvényeket a világosí fegyverletétel ideiglenesen a történelem sülyesztőjébe vetette, de a „nem engedünk a 48-ból” politikai attitűd hozzájárult a nemzet tartásának

²⁷ BÓDIG - Cs. KISS - LOSS - KARÁCSONY - PACZOLAY - PÉTERI - SZABADFALVI - SZABÓ - SZIGETI - SZILÁGYI - H. SZILÁGYI - TAKÁCS - VISEGRÁDY - ZÓDI - ZSIDAI: Államelmélet. Bíbor Kiadó 1997. 165, 263-264. o.

²⁸ KISS Barnabás: A jogegyenlőség problémája a magyar közjogi irodalomban 1945-ig 279. o. (forrás: http://acta.bibl.u-szeged.hu/6880/1/juridpol_049_279-287.pdf)

²⁹ GUNST- MIRU- VELIKY- VELKEY: i.m. 129. o.

³⁰ GUNST- MIRU- VELIKY- VELKEY: i.m. 122. o.; BÁLINT - FONT - KATUS - KUBINYI - PÁLFFY - ROMSICS: i.m. 635. o.

³¹ ROMSICS (2004.): 200. o.

³² BÓDIG - Cs. KISS - LOSS - KARÁCSONY - PACZOLAY - PÉTERI - SZABADFALVI - SZABÓ - SZIGETI - SZILÁGYI - H. SZILÁGYI - TAKÁCS - VISEGRÁDY - ZÓDI - ZSIDAI: i.m. 163-165. oldal

megmaradásához, végső soron az Udvar meghátrálásához, a kiegyezéshez. Szellemissége - **két évtizeddel később** - az 1867. évi XII. törvényben élt tovább, amely megteremtette a polgári, alkotmányos viszonyok kialakulásának és megszilárdulásának lehetőségét Magyarországon.

Az ún. „többször módosított” reformalkotmány pedig lehetővé tette, hogy alkotmányozó többség létrejötte esetén, az Országgyűlés megalkothassa Magyarország új alkotmányát. Az alkotmányozási folyamat csak az összes parlamenti képviselő kétharmadának egyetértésével valósulhatott csak meg. 1990 és 2010 között mindösszesen egy ízben volt ilyen 2/3-os többsége a kormányzó erőknek (1994-1998), azonban ez a politikai kurzus nem kívánt új alkotmányt létrehozni. A 2010-es parlamenti választások eredményeként 2/3-os többséget szerző politikai közösség viszont élt a felhatalmazással, és - 1989-et követően, **szintén nagyjából két évtizeddel később** - megalkotta Magyarország Alaptörvényét. Kielégítve így módon a magyar közgondolkodásban talán joggal létező - az új alkotmány megalkotása iránti - hiányérzetet, és ezzel befejezetté téve a rendszerváltoztatást, alkotmányjogi értelemben is. Ahogy az alkotmányozók a Nemzeti hitvallásban kifejezésre juttatták: *„Nem ismerjük el az 1949. évi kommunista alkotmányt, mert egy zsarnoki uralom alapja volt, ezért kinyilvánítjuk érvénytelenségét.”*³³

Ebből a szempontból érdemesnek tűnik a rendszerváltoztatást folyamatként kezelni, amely társadalmi értelemben az 1980-as évek második felétől körülbelül 1998-ig, gazdasági értelemben 1988/89-től 1998-ig tartott, politikai értelemben 1989/90-ben, alkotmányjogi értelemben pedig 1990-2011 között zajlott le. Ezen értelmezés révén válik összehasonlíthatóvá az áprilisi törvények és az Alaptörvény.

1.5. A témaválasztás aktualitása és a kutatás módszertana

Választott témám tehát nemcsak történeti, hanem nagyon is aktuális. A két korszak és a két „alkotmány” érdemes a mélyebb, összehasonlító jellegű vizsgálatra, hiszen a történelmi analógia karakteresen kirajzolódik közöttük.

Az áprilisi törvények és az Alaptörvény összehasonlítása nem egyszerű feladat, hiszen több mint másfél évszázad távlatából kell megtenni az összevetést. Teljesen más problémarendszer, politikai, társadalmi, gazdasági közeg, teljesen más külpolitikai környezet jellemzi a két korszakot. Példának okáért: az áprilisi törvényekben szereplő úrbéri viszonyok, az ősiség, a papi tized és az úriszék eltörlése, a nádorválasztás, a legelő-elkülönözés és faizás

³³ Nemzeti hitvallás 28. sora

stb. kérdésköre nyilván értelmezhetetlen az Alaptörvénnyel kapcsolatban, ugyanúgy, ahogy az alapvető jogok biztosának intézménye és feladatköre, vagy az ún. harmadik generációs állampolgári jogok problematikája a 19. században ismeretlen volt. Néhány jogelv, és különösen a polgári, politikai szabadságjogok, mint első generációs jogok köre, továbbá néhány alkotmányos közjogi intézmény tekintetében lehetséges megtenni az összehasonlítást. Ebből következően a két dokumentum számos jogszabályhelye, jogintézménye kimarad az elemzésből, pusztán azért, mert összevethetetlenek.

Érdeemesnek tűnik (nemcsak a jogfejlődés kronológiáját, irányát és a történeti jogfolytonosságot tekintve, hanem a két jogdokumentum terjedelmét és bonyolultságát illetően is) azt a módszert követni, miszerint az áprilisi törvényekből (részben) sorrendben - az egyes törvénycikkek mentén haladva – (részben) tematikusan vesszük számba azokat a releváns jogszabályhelyeket, amelyek az Alaptörvény valamely jogszabályhelyével összevethetők.

Az összehasonlítás során a Max Weber-i értéksemlegesség elve mentén teszek állításokat a két jogi dokumentumról. Kiindulópontom, hogy ezeknek bizonyos részei között megállhat a releváns összehasonlíthatóság kritériuma. Ilyenek a szabadságjogokkal kapcsolatos rendelkezések, hiszen ezek célja – saját történelmi kontextusukban – ugyanaz: az alapvetőnek tartott értékek biztosítása, illetve ennek ígérete az állam oldaláról. A továbbiakban tehát az egyén alkotmányjogi helyzete, illetőleg az állampolgárokat megillető deklarált szabadságjogok tekintetében alkalmazom majd a komparatív metódust a szövegek tartalomelemzésével. A releváns összehasonlíthatóság a jelenleg hatályos alkotmányjogunknak egyik fontos kérdése az Alaptörvénynek a történeti alkotmány vívmányaira utaló rendelkezés folytán. Számos álláspont alakult ki pro és kontra, ám véleményem szerint léteznek olyan értékek, amelyek mind a 48-as, mind a 89-es, illetve 2011-es közjogi berendezkedések alapvető értéként azonosítanak, ezért választottam ezeket.

Azonban ismételten sietek leszögezni, hogy a '89-es, illetve a 2011-es alkotmányok estében a történeti objektivitás talaján kívánok maradni, **ezeket a jogdokumentumokat ténykérdésként kívánom kezelni, eltekintve bármiféle aktuálpolitikai megközelítéstől.**³⁴

³⁴ „... a politikum és az erkölcs belekeverése a tudományos kutatásba annak hitelét és hatékonyságát rontja.” Max Weber: A politika, mint hivatás, A tudomány, mint hivatás és A szociológiai és közgazdasági tudományok „értékmentességének” értelme című művei. BUKSZ 2008. 44.o. (forrás: <http://buksz.c3.hu/0801/09szemle.pdf>)

2. Expositio. Bevezető gondolatok az áprilisi törvények és az Alaptörvény összehasonlításához

2.1. A keletkezés körülményeinek sommás áttekintése és értékelése.

A reformkor betetőzéseként, a '48-as forradalmi hullám hatására, az utolsó magyar rendi országgyűlés 1848 márciusában egy szűk hónap alatt megalkotta azokat a jogszabályokat, amelyek a „haza és haladás”, a polgári átalakulás problematikájának legégetőbb kérdéseit hivatottak megoldani. A törvényegyüttes áprilisi törvények néven hírsült el, amit V. Habsburg Ferdinánd osztrák császár és magyar király 1848. április 11-én szentesített. Ez a törvénycsomag rövid életűnek bizonyult, hiszen az 1848 szeptemberében kirobbanó szabadságharc megakadályozta a továbbfejlesztését és a gyakorlatba való átültetését, a mindennapi életben történő alkalmazását.

Az áprilisi törvényeket nem tekinthetjük *stricti iuris* értelemben alkotmánynak, hiszen nem alkotmányozó nemzetgyűlés alkotta meg. Sokkal inkább egy reformtörvény-együttesnek tekinthető, amelyet a polgári átalakulás igénye vezérelt, s amelyben - a jogfolytonosságot megőrizve - a történeti alkotmányt módosították.³⁵ Az országgyűlési követek - idő szűkében - nem törekedtek, nem is törekedhettek teljességre. Azokat a súlyos társadalmi, politikai, gazdasági és közjogi kérdéseket igyekeztek szabályozni ebben a normacsomagban, amelyek lehetővé tették a gyors, békés, „rendi alkotmányos” keretek közötti átalakulást, ezzel elkerülhetővé téve az erőszakos, forradalmi úton megvalósuló rendszerváltoztatást. Ugyanakkor, ebben a 31 törvényben, minden olyan lényeges kérdés szabályozásra került, amely megnyitotta az utat ahhoz, hogy - a már szintén kidolgozott - polgári választójog alapján összeülő, első modern országgyűlés tovább fejlessze ezeket a törvényeket, és ezáltal beteljesítse a „haza és haladás” emblematikus, Kölcsey-féle jelszavát.³⁶ A vészterhes geopolitikai és feszült belpolitikai helyzet determináló hatásaira utalnak az - áprilisi törvények preambulumának tekinthető - Előbeszéd sorai: „...a haza iránti szent kötelességüknek érzetétől vezéreltetve, ...a nemzet alkotmányos életének, a kor igényei, s a **körülmények sürgős volta** által szükségelt kifejtése;**halaszthatatlanul** megkívánt ...a **bizonytalan jövőnek** minden eseményei között ...s az eképen alkotott törvénycikkeket Ő Felségének alázatosan elibe terjesztették, esedezvén: hogy azokat elfogadni, királyi hatalmával jóváhagyni...”.

³⁵ BARNA Attila – HORVÁTH Attila – MÁTHÉ Gábor – TÓTH Zoltán József: Magyar állam- és jogtörténet. Nemzeti Közzolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar Budapest, 2014. 173. o.

³⁶ BÁLINT - FONT - KATUS - KUBINYI - PÁLFFY – ROMSICS: i.m. 597. o.

Magyarország mai, hatályos Alaptörvénye az 1989-es rendszerváltoztatást követően, több mint 20 év elteltével keletkezett. A végleges normaszöveget 2011. április 25-én hirdették ki, amely 2012. január 1-én lépett hatályba. Jól látható, hogy ennek az alkotmánynak a kidolgozására elegendő idő állt rendelkezésre, ráadásul - modern jogrendszerünk jogtechnikai sajátosságainak megfelelően - az egyes normákra, intézményekre vonatkozó részletes szabályozást, az Alaptörvény felhatalmazása alapján, sarkalatos örvények részletezik.

2.2. Az áprilisi törvények és az Alaptörvény szerkezetének jellemzése.

Az áprilisi törvényeket a jogalkotó nem tagolta fejezetekre. Tartalmazott egy preambulumnak tekinthető ún. Előbeszédet, továbbá - sajátos logikai sorrendben megalkotott - 31 önálló törvénycíkket és az ún. Befejezést. A törvényeket tartalmilag érdemes csoportosítani, de természetesen más csoportosítás is lehetséges, ez mindig a törvényegyüttest tanulmányozó kutató szubjektív hozzáállásától függ.³⁷ Alapvetően azonban két nagyobb problémacsoportra reflektált a jogalkotó: az egyik a nemzeti függetlenséget biztosító törvények (a „haza...” igénye), a másik pedig a polgári átalakulást megcélzó törvények (a „...haladás” ígérete).

Áprilisi törvények	Alaptörvény
- <u>Előbeszéd</u> - <u>31 önálló törvénycikk</u> • Korábbi Jogintézményeket lebontó: - o VIII. tc. → köztisztviselés - o IX. tc. → az urbéri viszonyok megszüntetése és a kiirtalanítás kérdésköre - o X. tc. → a legelő elkülönítése - o XI. tc. → az úriszék eltörlése - o XIII. tc. → az egyházi tized eltörlése - o XV. tc. → az ősiség eltörlése • Állam szervezetét szabályozó: - o III. tc. → felelős minisztérium - o IV. tc. → az országgyűlés működése - o V. tc. → a népképviseleti választási kódex - o VI-VII. tc. → a Partium visszacsatolása és Unió Erdélyel - o XVII. tc. → a vármegyei autonómia biztosítása - o XXI. tc. → a nemzeti jelképrendszer szabályozása - o XXII. tc. → a nemzetiség létrehozása - o XXIII-XXIV. tc. → szabad királyi városok és községek igazgatásának rendezése - o XXV-XXVI-XXVII. tc. → az egyéb privilegizált területek - mint a Jász-Kun és Hajdú kerületek, Fiume kikötője • Polgári szabadságjogok: ★ XVIII. tc. → a cenzúra eltörlése és sajtószabadság biztosítása ★ XX. tc. → a vallásszabadság kérdésköre és az ún. bevett keresztény felekezetek egyenjogúsításának biztosítása ★ XIX. tc. → a tanzsabadság deklarálása egyetemi szinten. ★ XXXI. tc. → színházak működésének szabályozása • Gazdasági jellegű jogszabályok - o XII. tc. → a földbirtokosok kiirtalanítása az urbéri földök elvesztéséért - o XIV. tc. → a hitelintézetek felállítása - o XXX. tc. → a vasútépítés és folyamszabályozási terv lefektetése Széchenyi munkája alapján - <u>Befejezés</u>	- <u>Nemzeti hitvallás</u> - o nemzeti identitásunk legfontosabb szavakkal - <u>Alapvetés (A-U. cikk)</u> - o a rendszerváltoztatás utáni magyarság és Magyarország alapvető érdekeit, vonatkoztatási pontjait meghatározó jogelvek - o magától értetődő, már-már köbe véshető elvi meghatározások - <u>Szabadság és felelősség</u> • alapvető emberi jogok • polgári forradalmak által kiváltott polgári és politikai szabadságjogok • XX. századi jóléti rendszerek által kimunkált, ún. második generációs, gazdasági – szociális – kulturális jogok, • jelen korunk legfontosabb jogi problémáit kategorizáló, ún. harmadik generációs jogok - <u>Az állam (1-54. cikk)</u> - o a fontosabb állami szervekre, közpénzre, fegyveres testületekre, rendvédelmi és nemzetbiztonsági szervekre vonatkozó alapvető normák, - o a különleges jogrend esetei - <u>Záró és vegyes rendelkezések</u>

³⁷ GERGELY András: Magyarország története 1790-1918. IKVA Kiadó. Budapest, 1990. 47-49. o.

Az Alaptörvény az Áprilisi törvényekkel ezzel szemben (mint ahogyan a táblázatból is látszik) fejezetekre tagolt, koherens normaegyüttes, amely azonban klasszikus, formál jogi értelemben tulajdonképpen nem is tekinthető törvénynek, hiszen számozása sincs.

Megjegyzést érdemel még a 31 törvénycikk számmisztikája és szimbolikája, amellyel egyébként az Alaptörvény „Szabadság és felelősség” című fejezetében is találkozhatunk, hiszen a jogalkotó ott is 31 római számos cikkbe foglalta össze az alapvető emberi és állampolgári jogokat, illetve kötelességeket. Nem lehet nem észrevenni, hogy mindkét jogdokumentumban a történelmi kontinuitás szándékolt megjelenítésének lehetünk tanúi, hiszen a magyar jogfejlődés legősibb képviseleti jellegű eredménye, az 1222-es Aranybulla is 31 cikkelyből állt. Ahogyan a jogalkotó a Nemzeti hitvallásban megfogalmazza: *„Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét.”*³⁸ Majd lentebb folytatva a gondolatot: *„Alaptörvényünk jogrendünk alapja, szövetség a múlt, a jelen és a jövő magyarjai között.”*³⁹ Az Alapvetés sorai szerint pedig: *„Az alaptörvény rendelkezéseit... a... Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.”*⁴⁰

3. Contentio. A téma kifejtése - az alkotmányos jogok és állampolgári kötelességek '48-as és hatályos Alaptörvénybeli rendszerének összevetése

3.1. Az áprilisi törvények előtti jogrendszer áttekintése.

Az áprilisi törvények előtti rendszer leginkább „a szabadság kis köreinek” (természetesen nem John Stuart Mill-i, hanem Bibó István-i értelemben vett) sokszínű képét, sokféleségét mutatta.⁴¹ Az egyházi és világi előkelők, az 52 vármegye nemessége, a 47/61-65 szabad királyi város⁴² polgársága és az egyéb, testületi privilégiummal bíró csoportok (Jászkun

³⁸ Nemzeti hitvallás 23-24. sorai

³⁹ Nemzeti hitvallás 34. sora

⁴⁰ Alapvetés R) cikk (3)

⁴¹ A magyar társadalomfejlődés és az 1945. évi változás értelme (1947): „A hűbériség klasszikus berendezésében...nem ismerte ez a rendszer a szabadságnak és egyenlőségnek nagy összefogó intézményeit sem, hanem kis körökben megvalósuló, biztosított és kölcsönös személyes szolgáltatásoknak, kötelezettségeknek, jogoknak és szabadságoknak a sokaságában élt.”

(forrás: https://hvg.hu/itthon/20110804_bibo_idezet_demokratának_lenni_nem_felni)

⁴² FENYŐ István: A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon. Argumentum Kiadó, 1997. 222-229. oldal; BÁLINT - FONT - KATUS - KUBINYI - PÁLFFY – ROMSICS: i.m. 507. o.; A különbség abból fakad, hogy a *libera regiae civitas* jogállás eléréséhez szükséges két aktus, a királyi privilégiumlevél és az országgyűlési becikkelyezés közül 14/18 város esetében ez utóbbi hiányzott.

és Hajdú kerületek), továbbá különleges státuszú autonómiák (székely székek, a 16 szepességi város), végül a nemzet fogalmából is kizárt - ugyanakkor társadalmi helyzetében korántsem egységes - jobbágyság jelentették azt a kiinduló helyzetet, amiből a polgári jogegyenlőség követelményeinek megfelelő, modern jogrendszert kellett létrehozni a jogalkotónak.

Ráadásul, még az egyes, privilegizált osztályokon, rétegeken belüli elvi jogegyenlőség sem valósult meg konzekvensen. A nemesi rend elvben egységes jogállását az 1351-es ún. harmadik Aranybulla szabályozta, az *una et aedemque nobilitas et libertas* elvével. Egy köznemes mégsem lehetett tagja a Főrendi Háznak, legfeljebb mint távollévő főrend követé (*absentium ablegatus*) jelenhetett meg a felsőtáblán, erősen korlátozott jogkörrel. Ezzel szemben egy arisztokrata teljes jogkörrel politizálhatott az alsótáblán, amennyiben vármegyéjében a nemesi közgyűlés követte választotta. Más példával élve: a jobbágytelken ülő nemes adókötelezettségét az 1832/36-os országgyűlés törvényben szabályozta, túllépve ezzel a nemesi adómentesség ősi, sarkalatos jogán.

Ha a szabad királyi városok polgárságára vetünk egy pillantást, ott is a szerteágazó jogtörténeti jelenségekkel szembesülhetünk. Egyes városok kommunajogának tartalmát a fehérvári privilégium, míg másokét a budai jog szabályozta. A szász városok egyetemét (*universitas saxonum*) pedig a Diploma Andreanum. Joghatóság tekintetében megkülönböztettek tárnoki és személynöki városokat, az erdélyi szász városok polgársága ugyanakkor a szebeni királybíró alá tartoztak. Jelzés értékű az is, hogy a szabad királyi városok követei együttesen egy nemes szavazatával bírtak a rendi országgyűlésen, szemben a nemesi vármegyék két-két követével. Nos, ezek - a teljesség igénye nélkül felemlített - tényezők is rámutatnak arra, hogy a reformelit nem csekély nehézségekkel nézett szembe, ebben a tekintetben.

3.2. Az áprilisi törvények vonatkozó tartalmi elemeinek sommás jellemzése.

1848. március idusán Magyarországon polgári forradalom zajlott le. Az „ancien régime” véglegesen a történelem süllyesztőjébe került, s az új, alkotmányos, polgári rend elhozta a modern, korszellemnek megfelelő emberi és politikai jogok, illetve kötelezettségek rendszerét. A katalógus messze nem volt teljes, sem tökéletesen kimunkált, különösen, ha jelen korunk jogtudományának jogfilozófiai, dogmatikai szemüvegén keresztül tekintünk rá. Természetesen igaz ez minden „első próbálkozásra” nézve, így a mintaként szolgáló nagy elődökre, jelentős jogtörténeti előzményekre is, úgy a Jognyilatkozatra, mint az Emberi Jogok Nyilatkozatára, vagy akár az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatára, sőt az első kodifikált

(amerikai, francia) alkotmányokra is. A jogfejlődésre gyakorolt hatásuk jelentősége azonban ezzel együtt is egyetemes és örök - ideértve az áprilisi törvényeket is, a magyar jogi kultúrára gyakorolt hatása tekintetében.

3.3. Az Alaptörvény vonatkozó tartalmi elemeinek rövid jellemzése.

Az **Alaptörvényt** szemlélve azonnal megállapítható, hogy az alkotmányos jogok és kötelességek katalógusa jóval tágabb, cizelláltabb. Átgondolt tematika rajzolódik ki a „Szabadság és felelősség” című fejezet 31, római számmal jelzett cikkében (a számmisztikára a „Bevezető gondolatok...” című részben utaltam). Természetesen a szabadságjogok rendszere a szerteágazóbb (a kötelezettségekkel szemben), hiszen ezek egy modern, alkotmányos politikai rendszerben a polgárok védelmének biztosítékait jelentik, kijelölve az államhatalom korlátait. Jogtechnikai sajátossággént érdemes megemlíteni, hogy az említett fejezeten kívül néhány jogot illetve kötelességet az Alaptörvény más fejezetében szabályoz a jogalkotó, vagy legalábbis (előzetes) utalást tesz rájuk. A Nemzeti hitvallásban találhatjuk meg - mintegy alaptételként - a vallásszabadságra⁴³, az emberi méltóságra és a személy szabadságára⁴⁴ vonatkozó utalást. Az Alapvetésben jogelvként került szabályozásra a népszuverenitás elvéből fakadó népképviselési jogosultság⁴⁵, az államvédelmi klauzula, valamint az állam büntető monopóliuma, vagyis a legitim erőszak elve⁴⁶, a vállalkozás szabadsága⁴⁷, továbbá a jövő nemzedék jogai és az ún. „zöld” jogok elvi szintű deklarációja.⁴⁸

3.4. Az összevetés metodikája.

Az alkotmányos jogok és kötelességek rendszerét a továbbiakban konkrétan vizsgálva, érdemesnek tűnik a jogfejlődés történeti korszakai mentén haladva elvégezni az összehasonlító elemzést.

Az **áprilisi törvények** estében - a jogfejlődés vizsgált (tehát a polgári forradalmak eredményeként megvalósuló) korszakának megfelelően - az ún. alapvető emberi jogok és az ún. első generációs jogok kodifikációját kutathatjuk. Az **Alaptörvényben** az említetteken kívül természetesen a jogfejlődés XX. századi fejleményeit jelentő gazdasági, szociális és kulturális

⁴³ Nemzeti hitvallás 8. sora

⁴⁴ Nemzeti hitvallás 16-17. sorai

⁴⁵ Alaptörvény B) cikk (3)-(4)

⁴⁶ Alaptörvény C) cikk (2)-(3)

⁴⁷ Alaptörvény M) cikk (1)

⁴⁸ Alaptörvény P) cikk (1)

(ún. második generációs) jogok, és a közelmúltunk eredményeit deklaráló, (ún. harmadik generációs jogokként) a jövő nemzedék jogai és „zöld” jogok is szabályozásra kerültek.⁴⁹ Az összehasonlítás tárgyát tehát nyilvánvalóan az első két jogcsoport képezheti.

3.5. A személy és a tulajdon szabadsága – „személyes és vagyonbátorság”

A természetjogi filozófiából és a felvilágosodásból eredeztethető alapvető, természetes jogok minden embert születésétől fogva megillető jogok, melyeket nem az állam adja, hanem pusztán kinyilvánítja, vagy elismeri, sőt kötelessége védelmezni érvényesülésüket.⁵⁰ Két ilyen jogról van szó (amelyek azonban tartalmukban szerteágazó jogosultságokat hordoznak): **a személyi szabadság és a tulajdon.**⁵¹

3.5.1. *Liberté* - a személy szabadsága.

Az **áprilisi törvényekben** ezen jogok önálló törvénycikkben való *expressis verbis* kimondásával nem találkozunk, azonban elismerésük a törvénygyűttes szellemiségéből következik, és az egyes törvények részletszabályaiban megtalálhatók. A nemzetország felállításáról szóló törvény preambuluma például kimondottan a szabadság és tulajdon védelmét jelöli meg (egyik) jogalkotói indokként: „A **személyes és vagyonbátorság** ... *biztosítása, az ország polgárainak örökösére bízatik;*”⁵² A jogalkotási előzménynek tekinthető 12 pontban a jobbágyrendszer megszüntetésére (s benne nyilvánvalóan a jogi emancipációra és polgári tulajdonra), valamint a politikai foglyok szabadon bocsátására irányuló törekvések is jelzik a két alapvető jog törvényben való elismerésének követelményét.⁵³ Így az úrbéri viszonyok felszámolását, vagyis az örökváltságot biztosító törvénycikkekben a jogalkotó - bár negatív oldalról közelítve meg a problémát - a feudális terhek (járadékok, robot) és kötöttségek (úriszéki bíraskodás) **eltörlésével** biztosította a személyi szabadsághoz (a *liberté*-hez) fűződő jog kiteljesedését.⁵⁴

A személyi szabadság megvalósulását illetően azonban az áprilisi törvényekben mégis található egy aggályos jogállás, mégpedig a gazdai hatalom alatt álló személy esete. Számos

⁴⁹ TAKÁCS Péter: Emberi jogok 228-230. oldal. in: Jogbölcseleti előadások. Szerkesztette: Szabó Miklós. Miskolc, 1998. Bíbor Kiadó

⁵⁰ TAKÁCS Péter: Emberi jogok 217. oldal. in: Jogbölcseleti előadások. Szerkesztette: Szabó Miklós. Miskolc, 1998. Bíbor Kiadó

⁵¹ BÁLINT - FONT - KATUS - KUBINYI - PÁLFFY – ROMSICS: i.m. 596. oldal

⁵² 1848. évi XXII. tc. preambuluma

⁵³ Mit kíván a magyar nemzet. 7., 11. pont

⁵⁴ 1848. évi IX. tc. preambuluma és 4.§; XI. tc.)

jogszabályhelyen találkozhatunk ennek nevesítésével, s mindannyiszor erősen diszkriminatív kontextusban. A gazdai hatalom alatt álló személy nem rendelkezett választójoggal⁵⁵, és nem teljesíthetett nemzetőrségi szolgálatot.⁵⁶ Igaz ugyan, hogy a gazdai hatalom lényegi eleme a más személy munkájával való rendelkezés joga, de ennek biztosítása érdekében (munkára kötelezés, szökés megakadályozása, kárigény érvényesítése céljából) a gazdának joga volt szolgáját személyi, valamint mozgás- és helyváltoztatási szabadságában korlátozni.⁵⁷

Az **Alaptörvény** a személy szabadságának jogát és biztosítását erkölcsi elvként⁵⁸, jogelvként⁵⁹ és tételes jogként⁶⁰ is kinyilvánítja, sőt a személyi szabadság paradigmáját tartalmilag kibővítve definiálja. Ennek nemzetközi jogi hátterét az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata jelenti.⁶¹ A jogfejlődés jelen állásának megfelelően tehát az individuum szabadságának önmagából eredő, vagy azzal szorosan összefüggő egyéb szegmensei is megjelennek az Alaptörvény soraiban.⁶² Nevezetesen az emberi méltóság abszolútuma⁶³, és az élethez való jog, benne a magzat élethez való jogának fogantatástól kezdődő elismerésével.⁶⁴ A testi integritáshoz fűződő jog⁶⁵, a személyi biztonság „habeas corpora”,⁶⁶ és az önvédelemhez való jog, a személyt közvetlenül fenyegető, jogtalan támadás elhárítására.⁶⁷ A magánélet szentsége, a jóhírnévhez való jog, valamint az adatvédelemhez és a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő jogok.⁶⁸

Végül a mozgás szabadságának és a tartózkodási hely szabad megválasztásának elismerése, és biztosítása.⁶⁹ Az Alaptörvény egyben kijelöli a személyi szabadság határait is, egyrészt a másik individuum szabadságát nem sértheti⁷⁰ (ebben a tekintetben a jogalkotó az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatában megjelenő⁷¹, illetve klasszikus John Stuart Mill-i

⁵⁵ 1848. évi V. tc. 2.§; 1848. évi XXIII. tc. 6.§)

⁵⁶ 1848. évi XXII. tc. 1.§

⁵⁷ <https://books.google.hu/books?id=LwxSAAACAAJ&pg=PA66&lpg=PA66&dq=gazdai+hatalom&source=bl&ots=a9K92TH30g&sig=ACfU3U1BgT6WgaVtqT6BmM>

⁵⁸ Nemzeti hitvallás 17. sora

⁵⁹ Alaptörvény O) cikk első fordulata

⁶⁰ Alaptörvény I. cikk (1)-(2)-(3)

⁶¹ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (New York 1948) 1, 6, 9, 12, 13. cikkei.

⁶² Ezen jogok eredetének, tartalmának és rendszertani helyének meghatározása a jogfilozófia és az alkotmányjog tudományának izgalmas, egyszersmind problematikus, és korántsem egzakt területe. Ezek pontos behatárolása, értelmezése nem tekintendő e dolgozat tárgykörének. (A szerző megjegyzése.)

⁶³ Nemzeti hitvallás 16. sora; Alaptörvény II. cikk; III. cikk (1) 2-4. fordulatai; XXII. cikk (1) 2. fordulata

⁶⁴ Alaptörvény II. cikk

⁶⁵ Alaptörvény III. cikk

⁶⁶ Alaptörvény IV. cikk

⁶⁷ Alaptörvény V. cikk

⁶⁸ Alaptörvény VI. cikk; IX. cikk (4)

⁶⁹ Alaptörvény XXVII. cikk (1)

⁷⁰ Nemzeti hitvallás 17. sora

⁷¹ *IV. A szabadság annyit jelent, hogy mindent szabad, ami másnak nem árt. Az egyes ember természetes jogainak gyakorlása tehát más korlátokba nem ütközhetik, mint azokba, amelyek a társadalom többi tagjai számára ugyane jogok élvezetét biztosítják; s e korlátokat a törvény határozhatja meg.* (forrás: <https://mek.oszk.hu/00000/00056/html/228.htm>)

autonómia felfogást követi)⁷², másrészt a társadalmi hasznosság érdekében, közösségi célokból köteles önkorlátozásra,⁷³ harmadrészt nyomós alkotmányos érdekből, a szükséges mértékig, a céllal arányosan, lényeges tartalmának sérelme nélkül a hatalom által is korlátozható.⁷⁴

A fenti felsorolás szemléletesen bemutatja a jogfejlődés közel két évszázados irányait és tendenciáit. Szükséges azonban leszögezni, hogy a **'48-as törvényalkotóktól** ilyen finomra hangolt, kimunkált szabályozást méltánytalanság lenne elvárni.

3.5.2. A tulajdon szabadsága és szentsége.

A tulajdon szabadsága és szentsége a polgári átalakulás egyik legfontosabb követelménye volt. A 12 pontban az úrbéri viszonyok megszüntetésének igénye célozta meg a polgári tulajdon létrehozását,⁷⁵ s az **áprilisi törvények** jogalkotója is az - immár anakronisztikus - feudális akadályok lebontásával (ebben ismételt a negatív jogalkotásnak lehetünk tanúi) kívánta rendezni a kérdést. Az örökválság megszüntette a robotot, a dézsmát, a faizást, nádlást, a banalitásokat és egyéb avított adó- és járadékformákat. A felszabadított jobbágyság polgári tulajdonosaivá váltak telküknek.⁷⁶ Az ősiség eltörlésével⁷⁷ pedig a nemesség is elérte a - Széchenyi publikációiban erősen szorgalmazott - célkitűzést, a *ius proprietatis*⁷⁸, ami által nemes és nemtelen egyaránt polgári tulajdont bírhat és szerezhethet. Sőt, a kormány vállalta az új, modern jogviszonyok, *de lege ferenda* szabályozására szolgáló polgári törvénykönyv tervezetének kidolgozását.⁷⁹

A magántulajdon a természetjogi filozófia, a felvilágosodás és a liberalizmus elvei alapján - a személyi szabadsághoz hasonló - feltétlen védelmet élvez. A jogalkotó számos törvénycikkben, illetve jogszabályhelyen igyekezett ezt biztosítani. Mivel a jobbágyszabadítás kötelező és azonnali örökválság formájában valósult meg, a polgári állam kötelezettséget vállalt a nemesség kártalanítására: „*a magán földesurak kármentesítését, a nemzeti közbecsület védpajza alá helyezi*”⁸⁰...s azt valóságos **státusadósságának** elismeri.”⁸¹ A kártalanítás tőkeösszege a földesúr becsült éves hasznának hússzorosa volt, amit kamatozó

⁷² TAKÁCS Péter (szerk.): [Államelmélet. A Miskolci Egyetem Jogelméleti és Jegtörténeti Intézetének kiadványa. Miskolc 1997. 140-141. o.](#)

⁷³ Alaptörvény O) cikk második fordulata

⁷⁴ Alaptörvény I. cikk (3)

⁷⁵ Mit kíván a magyar nemzet. 7. pont

⁷⁶ 1848. évi IX. tc. preambuluma; X. tc.; XIII. tc

⁷⁷ 1848. XV. tc.

⁷⁸ SZÉCHENYI István: Stádium 1831. IV.

⁷⁹ 1848. évi XV. tc. 1.§

⁸⁰ 1848. évi IX. tc. 1.§

⁸¹ 1848. évi XII. tc. 6.§

államadósságként ismert el a kormány, illetve könyvelt el az - ekkor ugyan még nem létező, modern „országos pénztár”⁸² - az államháztartás. A kifizetés végrehajtási szabályainak kidolgozását azonban a következő, már népképviselői országgyűlés feladatává tette a törvény.⁸³ A polgári tulajdon szentsége olyan feltétlenül érvényesülő jogelvvé vált, hogy néhány törvénycikk a kártalanítás egészen sajátos eseteire is figyelmet fordított, mint például a közös használatú erdők, legelők *elkülönözése* (a tulajdoni hányad kijelölése), illetve egyéb speciális erdei haszonvételek (faizás, makkoltatás, gubacsszedés) megváltásával kapcsolatos tisztességes eljárás biztosítása.⁸⁴ Sőt, amennyiben a tized szedésének joga bármely jogi tényből fakadóan magánkézbe került, az állam kötelezettséget vállalt a jogosult kártalanítására (szintén *de lege ferenda* jogalkotással), tekintettel arra, hogy a katolikus egyház kártalanítás nélkül mondott le a *decima* további beszedéséről.⁸⁵ Megjegyzést érdemel továbbá, hogy a kormány a radikalizmus elkerülése érdekében, a feszült helyzetre tekintettel, sürgős jelleggel, jogellenes módon, a királyi szentesítést meg sem várva, egy miniszterelnöki körrendeletben, még 1848 márciusában kihirdette az úrbéri viszonyok megszüntetéséről szóló törvényt.⁸⁶ Ugyanakkor szigorúan, a törvény erejével, sőt katonai erővel lépett fel az önkényes földfoglalókkal szemben. Az ilyen jellegű visszaélések felszámolására továbbá Batthyány miniszterelnök kormánybiztost nevezett ki, így szerevezve érvényt a polgári tulajdon szentségének.⁸⁷

Az 1989/90-es rendszerváltoztatás korszakának is egyik legfontosabb célkitűzése a tulajdon szabadságának kivívása, és a magántulajdonra, valamint vállalkozás szabadságára épülő piacgazdaság létrehozása volt. Annál is inkább, mivel a megelőző, kommunista diktatúra nem ismerte el, és súlyosan megsértette ezeket a polgári normákat. Az **Alaptörvény** ennek megfelelően kiemelten kezeli a magántulajdon szentségét. Sérthetetlen, elidegeníthetetlen alapvető jogként definiálja, amelyhez minden embernek joga van.⁸⁸ Mint alapvető jogot, az állam feltétlen védelemben részesíti⁸⁹, emellett biztosítja a tulajdon védelmét jogos védelmi helyzet fennállása esetén is.⁹⁰ A jogalkotó egyben kijelöli azokat a kereteket, amelyek fennállása estén a tulajdon szabadsága korlátozható. Az erre vonatkozó generálklauzula értelmében - ahogyan ezt a személyi szabadság esetében már láthattuk - nyomós alkotmányos

⁸² GUNST– MIRU– VELIKY– VELKEY: i.m. 117. o.

⁸³ 1848. évi XII. tc. 2-3§§, 6-7.§§

⁸⁴ 1848. évi X. tc.

⁸⁵ 1848. évi XIII. tc. 3.§

⁸⁶ GUNST– MIRU– VELIKY– VELKEY: i.m. 123. o.; GERGELY András: Magyarország története 1790-1918. IKVA Kiadó. Budapest, 1990. 46. oldal

⁸⁷ HERMANN Róbert: Forradalom és szabadságharc 1848-1849. 16, Kossuth Kiadó, 2009, 24-25. o.

⁸⁸ Alaptörvény I. cikk (1) első mondata; XIII. cikk (1) első mondata

⁸⁹ Alaptörvény I. cikk (1) második mondata

⁹⁰ Alaptörvény V. cikk

érdekből, a szükséges mértékig, a céllal arányosan, lényeges tartalmának sérelme nélkül korlátozható.⁹¹ Korlátját jelenti a társadalom iránti felelősség, melynek kivételes megnyilvánulása a tulajdon közérdekből való elvonása, az állam által. A tulajdon szentségének elve alapján - nemkülönben a kommunista diktatúra jogtipró államosítási gyakorlatának történelmi tapasztalata következtében - azonban a jogalkotó ennek egyetlen, szigorúan szabályozott módját ismeri el. Nevezetesen a kisajátítást, amely kizárólag törvényben meghatározott esetekben, azonnali, teljes és feltétlen kártalanítás mellett lehetséges.⁹² Ebben a tekintetben az Alaptörvény normái teljes mértékben megegyeznek az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának,⁹³ továbbá az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának vonatkozó elveivel.⁹⁴ Végül, bizonyos értelemben a tulajdon korlátját jelenti a közteherviselés alkotmányos követelménye is - ennek értelmezése azonban az állampolgári kötelességek körében kerül terítékre.

3.6. Az ún. első generációs, polgári, politikai szabadságjogok.

Az ún. első generációs, **polgári, politikai szabadságjogok** egyik első klasszikus megfogalmazása is az említett francia deklaráció volt, amely nemcsak a modern európai államokban érvényesülő új közjog elvi alapjait teremtette meg, hanem átértelmezte az állam egyénhez való viszonyát is. Megfogalmazta a legfontosabb egyéni szabadságjogokat, ezzel egyszersmind leszűkítette az állam hatókörét. A természetes jogok *prepolitikai* jellegével szemben, ezek a jogok mindenképpen feltételezik a politikai állam létét, hiszen a polgár ezeket a jogokat már az államtól kapja. Ebbe a körbe tartozik a jogegyenlőség, az elnyomással szembeni ellenállás joga, a népképviselési jogok, a közhivatalok képesség alapján való betöltésének joga, az ártatlanság vélelme és a büntetések törvényhez kötöttségének elve, a gondolatok szabad kifejezésének joga, a gyülekezés és civil szervezetek létrehozásának joga, továbbá a vallási meggyőződés szabadsága.⁹⁵

Az **áprilisi törvényekben** az állampolgári jogegyenlőség (az *égalité* eszméje) több cikket is átható módon jelenik meg. Ugyanakkor mindösszesen három polgári szabadságjog,

⁹¹ Alaptörvény I. cikk (3)

⁹² Alaptörvény XIII. cikk (1)-(2)

⁹³ XVII. Tulajdonától - lévén a tulajdonjog szent és sérthetetlen - senki meg nem fosztható, legfeljebb csakis oly esetekben, amikor ezt a közösség érdekében fakadó nyilvánvaló és törvényes úton megállapított szükségesség követeli meg - ám ekkor is csak igazságos és előzetes kártalanítás fejében. (forrás: <https://mek.oszk.hu/00000/00056/html/228.htm>)

⁹⁴ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (New York 1948) 17. cikk.

⁹⁵ TAKÁCS Péter: Emberi jogok 221,225. o. in: Jogbölcseleti előadások. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998.

úgy, mint a népképviselési választójog (a 12 pont harmadik pontjára reflektálva)⁹⁶, a sajtótörvény (a 12 pont első pontja)⁹⁷ és a vallásszabadságról (a 12 pont negyedik pontjának követelése)⁹⁸ szóló törvény, továbbá két állampolgári kötelesség, mégpedig a közteherviselés (a 12 pont hatodik pontja)⁹⁹ és a nemzetőrségi szolgálat (a 12 pont ötödik pontjának célkitűzése)¹⁰⁰ került pozitív szabályozásra, külön törvénycikkekben. További kettőben le lehetünk találva olyan jogalkotói szándékok, amely valamelyik ún. első generációs jog közvetett megvalósulását teszi lehetővé, tételes szabályozással. A színházi törvényben¹⁰¹ érvényesül ilyen módon a művészeti alkotás és a gondolatkiadás szabadsága (a cenzúra eltörlésével), valamint a közhivatalnokokról szóló törvény révén megvalósuló bírói függetlenség¹⁰², s ezzel áttételesen a hatalommegosztással és a modern igazságszolgáltatási alapelvekkel szorosan összefüggő polgári jogok (a 12 pont negyedik és nyolcadik pontjában kívántak szerint), sőt a magyar egyetemről szóló törvénycikkben¹⁰³ - későbbi jogfejlődési korszakot megelőlegezve - egy ún. második generációs jog, egy kulturális jog (konkrétan a tanszabadság) szabályozását vélelmezhetjük. Ez egybecseng Széchenyi - korábban már idézett - emblematikussá vált gondolatával: „*A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma...*”¹⁰⁴ (Az Alaptörvény ez utóbbi kérdéskört a tudományos és művészeti alkotás szabadságának, valamint a művelődéshez való jog és a tankötelezettség kinyilvánítása mentén szabályozza.)¹⁰⁵

Az **Alaptörvény** ebben a jogcsoportban is természetesen jóval részletesebb (az áprilisi törvényekkel részben teljes mértékben egyező, részben azt messzemenően meghaladó) katalógust tartalmaz, jóval több polgári szabadságjogot deklarál, felhatalmazva a jogalkotót az ezeket szabályozó sarkalatos törvények megalkotására. Ezek a jogok gyakorlatilag megismétlik, rögzítik az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának ide vonatkozó cikkeit,¹⁰⁶ s megegyeznek azzal a kerettel, amelyek a fentebbi hivatkozásban, az ún. első generációs jogok meghatározásánál elvi szinten már említésre kerültek.

⁹⁶ 1848. évi V. tc.

⁹⁷ 1848. évi XVIII. tc.

⁹⁸ 1848. évi XX. tc.

⁹⁹ 1848. évi VIII. tc.

¹⁰⁰ 1848. évi XXII. tc.

¹⁰¹ 1848. évi XXXI. tc.

¹⁰² 1848. évi XXIX. tc.

¹⁰³ 1848. évi XIX. tc.

¹⁰⁴ SZÉCHENYI István: Hitel 1830.

¹⁰⁵ Alaptörvény X., XI. cikk

¹⁰⁶ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (New York 1948) 7, 8, 10, 18, 19, 20, 21. cikkei. (forrás: <https://www.coe.int/hu/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version->)

A továbbiakban azokat a politikai jogokat tekintem át, melyek a dolgozat tárgyát képező mindkét jogdokumentumban, tehát az áprilisi törvényekben és az Alaptörvényben egyaránt szerepelnek, így összevethetők.

3.6.1. *Égalité* - a jogegyenlőség problematikája.

A honpolgári **jogegyenlőség** a polgári átalakulás megvalósulásának, és a politikai nemzet létrehozásának legfontosabb követelménye volt **1848**-ban.¹⁰⁷ A magyar nemzetet az 1514-es „bosszú törvények” óta kizárólag a nemesség (illetve a privilegizált társadalmi csoportok) alkották. A paraszti társadalom alattvaló *colonus*, pusztán nép volt. A nemzetbe emelés folyamata már a reformkorban elkezdődött, de csak a forradalmi jogalkotás eredményeként fejeződött be. Politikai technikája a - már említett - érdekegyesítés és jogkiterjesztés volt, ahogyan az Előbeszéd fogalmaz: *”... a haza iránti szent kötelességüknek érzetétől vezéreltetve, figyelmüket azokra fordítani, miket az összes magyar népnek **jogban és érdekekben egyesítése**...megkíván;”*.¹⁰⁸ A polgári tulajdon megteremtésével a felszabadított parasztság a nemességgel egyenlő magán- és politikai jogokban részesült.

A márciusi ifjak petíciójának több pontja is tartalmazza ezt, midőn követeli a törvény előtti egyenlőséget, a közteherviselést, a jobbágyrendszer megszüntetését és az esküdszéki bíraskodást a képviselő egyenlősége alapján.¹⁰⁹ Az **áprilisi törvényekben** a jogi egalizáció a népképviselői választásról, a közteherviselésről, az úrbéri terhek, az ősiség, az úriszéki bíraskodás és a tized eltörléséről, továbbá a vallásszabadságról szóló cikkeken jelenik meg.¹¹⁰ Külön is említést érdemel az - áprilisi törvények részét egyébként nem képező - ún. erdélyi törvénycikkek közül a Magyarország és Erdély unióját kimondó törvény, amely preambulumban expressis verbis használja a jogegyenlőség fogalmát: *”...a testvér Magyarhonban minden lakosok **jogegyenlősége** kimondva és életbe lépve van, ugyanazon módon itt is, a hazának minden lakosaira nézve, nemzet-, nyelv- és valláskülönbség nélkül...”*.¹¹¹

Az állampolgári jogegyenlőség megvalósulása 1848-ban tartalmilag a privilégiumokban megnyilvánuló egyenlőtlenségek megszűnését jelentette, a rendi „szabadság kis körei” eltűntek. A törvény előtt minden polgár egyenlővé vált, elviekben azonos jogok illették és azonos

¹⁰⁷ BÁLINT - FONT - KATUS - KUBINYI - PÁLFFY – ROMSICS: i.m. 610. o

¹⁰⁸ 1848. évi törvénycikk Előbeszéd 9-10. sorai

¹⁰⁹ Mit kíván a magyar nemzet. 4, 6, 7, 8. pontok

¹¹⁰ 1848. évi V., VIII., IX., XI., XIII., XV., XX. tc.

¹¹¹ 1848. évi erdélyi I. tc. KISS Barnabás: A jogegyenlőség problémája a magyar közjogi irodalomban 1945-ig. 279-281. o. (forrás: http://acta.bibl.uszeged.hu/6880/1/juridpol_049_279-287.pdf)

kötelezettségek terhelték, tetteik az igazságszolgáltatás fórumai előtt a jövőben egyenlő mércével mérettek meg. Az egyenlőség tekintetében azonban számos kérdés megoldatlan maradt még, részben a szabályozás hiányosságai miatt (pl. a gazdai hatalom alatt álló személyek helyzete), részben elvi megfontolásból (pl. a vallásszabadság csak a bevett felekezetekre vonatkozott), részben pedig olyan kérdések tekintetében, amelyek az időszak jogpolitikai korszellemének szintjén fel sem merülhettek (pl. az általános választójog, vagy a női emancipáció kérdése).

Az **Alaptörvény** az állampolgári jogegyenlőséget szűkebb, XIX. századi, originális (a törvény előtti egyenlőség) értelmében is¹¹², és tágabb, napjaink modern egalitárius értelmezésében is deklarálja, melyben a jogegyenlőség teljes tartalmi spektruma megtalálható. Nevezetesen a nemek egyenjogúságától a faji vagy bőrszín szerinti, vallási, politikai, nyelvi, nemzeti vagy etnikai, társadalmi, vagyoni vagy születési alapon történő, vagy bármilyen egyéb helyzet szerinti diszkrimináció tilalmáig terjedően.¹¹³ A jogalkotó kiemelt figyelmet szentel a fogyatékkal élők, gyermekek és idősök jog- és esélyegyenlőségének biztosítására, ez a szemlélet azonban már átvezet az ún. harmadik generációs jogok körébe.¹¹⁴ A szövegben a jogalanyiság címzettjeinek főként általános megnevezéseivel találkozhatunk (úgy mint: „mindenki”, „a nép”, „az egyén” és „mások”, „közösség”, „minden magyar állampolgár”) ezzel is hangsúlyossá téve az egyenlőség alapelvét. A jogalkotó egy ízben alkalmazza megszorító értelemben az általános megjelölést, mégpedig a választójog tekintetében, hiszen ez utóbbi jog, a *nagykorú* magyar állampolgárok joga.¹¹⁵ Az Alaptörvény a jogegyenlőség teljes és feltétlen garantálása révén biztosítja népszuverenitás megvalósulását, hiszen az egyenlő jogokkal rendelkező polgárok közössége alkotja a politikai nemzetet, melynek valamennyi tagja gyakorolhatja a közhatalmat (közvetve, illetőleg közvetlenül)¹¹⁶, viselhet közhivatalt,¹¹⁷ illetve az intézményesült hatalommal szembeni elégedetlenségét egyénileg vagy másokkal együtt, alkotmányos ellenállás útján, kérelem, panasz vagy javaslat formájában kifejezheti.¹¹⁸ Ez utóbbi jogban nem nehéz felismerni az - államiságunk korai történetéből ismert - *székesfehérvári törvénylátó napok* eszmeiségének felidézését jelen korunk politikai rendszerére nézve, érvényt szerezve ezzel a történelmi kontinuitás szándékolt megjelenítésének.

¹¹² Alaptörvény XV. cikk (1)

¹¹³ Alaptörvény XV. cikk (2)-(3)

¹¹⁴ Alaptörvény XV. cikk (4)-(5)

¹¹⁵ Alaptörvény B) cikk (3), XI. cikk (1), XV. cikk (1), XXIII. cikk (1)

¹¹⁶ Alaptörvény B) cikk (3)-(4)

¹¹⁷ Alaptörvény XXIII. cikk (8)

¹¹⁸ Alaptörvény XXV. cikk

3.6.2. A népképviselési jogok.

A **népképviselési jogok** tekintetében mind a parlamenti, mind az önkormányzati választásokat illető választójogi szabályozás összehasonlítható

3.6.2.1. A népképviselési választására vonatkozó normák elhelyezkedése a két rendszerben.

Az **országgyűlési követek** **illetőleg képviselők** népképviselési választására nézve a jogalkotó **1848**-ban egy teljes törvénycikket szentelt.¹¹⁹ 2011-ben az **Alaptörvény** három fejezetében, mégpedig az „Alapvetés”, a „Szabadság és felelősség” és „Az Állam” (ezen belül: „Az Országgyűlés”) című fejezetekben kerültek szabályozásra a választójog - említett hatalmi ágra vonatkozó - alapvető normái.¹²⁰ Az Alapvetés a néphatalom generálklauzulájaként definiálja a választójogot, a „Szabadság és felelősség” fejezete mint első generációs polgári, politikai szabadságjogot közelíti meg a kérdéskört, míg „Az Állam” mint a polgári demokrácia fundamentális jogintézményét írja körül, alapvető jellemzőinek számbavételével.

3.6.2.2. A jogalkotói szándék és a szabályozás terjedelmének jogpolitikai indokai.

A két jogszabály áttekintése során első látásra szembevető a terjedelmüket illető különbség. Alaposabb szemrevételezés esetén pedig kiderül, hogy a két normarendszer tartalmi értelemben gyakorlatilag mindenben különbözik, csupán - s ez persze egyáltalán nem lebecsülendő - a népképviselés megvalósítására irányuló jogalkotói szándék azonos.

A terjedelmi különbözőség a keletkezés körülményeiben és a jogszabályok dogmatikai, rendszertani helyében keresendő. Mint korábban már említésre került, **1848**-ban a történelmi helyzet determinálta a dinamikus, alkotmányozó jellegű jogalkotást. A választójog tekintetében ez azt jelenti, hogy - az úrbéri viszonyok megszüntetése mellett - talán legégetőbb társadalmi igényre, a hatalomgyakorlás népképviselési átalakítására kellett gyors, adekvát - egyébként pedig eleve ideiglenesnek szánt¹²¹ - választ adnia a jogalkotónak. Az utolsó rendi országgyűlés nem elégedhetett meg a választójog alapvető szabályainak megalkotásával, ki kellett dolgoznia a szinte kazuisztikus részletességű anyagi- és eljárásjogi szabályozást annak érdekében, hogy minél előbb lejátszódhassanak a választások, s az új parlament megalkothassa a polgári átalakulás befejezéséhez szükséges további törvényeket. Ez a tény is igazolja azt a

¹¹⁹ 1848. évi V. tc.

¹²⁰ Alaptörvény B) cikk (4), XXIII. cikk (1), (4) (6); 2. cikk (1)-(2)-(3)

¹²¹ 1848. évi V. tc. első két sora; Németh György: Képviselőválasztás 1848ban (2014) (forrás: https://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/kepviselovalasztas_1848ban.html)

megállapítást, miszerint az áprilisi törvényeket dogmatikai szempontból nem tekinthetjük alkotmánynak, hanem sokkal inkább reformtörvény-együttesnek.

Az **Alaptörvény** esetében semmiféle ilyen jellegű kényszerítő körülmény nem állt fenn, az alkotmányozási folyamat konszolidált politikai körülmények között zajlott, stabil parlamenti többség biztosította a kellő megfontoltságot a normarendszer megalkotásához. Magyarországnak kiforrott, működő választási rendszere volt, amelynek alkotmányos szabályain nem volt szükséges különösebben változtatni (ez alatt kimondottan megszorító értelemben értve az „alkotmányos szabályok” kifejezést, nem értve ide a választójog hatályos anyagi- és eljárásjogi szabályrendszerét tartalmazó törvényeket)¹²². Ezek a tényezők tették lehetővé azt is, hogy az Alaptörvényben valóban csak az - egyébként rendszertani helyének, a jogforrási hierarchia csúcsának megfelelően kimért - alapelvek, alapvető normák kerültek szabályozásra. A részletes szabályrendszert pedig a már említett sarkalatos törvények tartalmazzák, az aktuális parlamentáris akarat számára biztosítva a módosítás lehetőségét, természetesen az Alaptörvény keretein belül.

A két jogszabály terjedelmi, tartalmi, rendszertani különbözősége miatt, valamint témaválasztásomnak megfelelően a továbbiakban pusztán az alkotmány szintű normák összehasonlítására kívánok fókuszálni, s nem tekintem e dolgozat feladatának a két választási rendszer teljeskörű, részletes összevetését. Ebből következően nem foglalkozom az 1848. évi V. törvénycikkben részletesen szabályozott anyagi- és eljárásjogi kérdésekkel, úgymint a cenzus meghatározása (néhány különösen fontos kivételtől eltekintve), mandátumok területi eloszlása, a választókerületek és szavazókörök kijelölése, a jelölési eljárás, továbbá a központi választmányok, összeíró bizottságok és szavazatszedő küldöttségek működése.

3.6.2.3. Az aktív és passzív választójog egykori és hatályos alkotmányos főszabályai.

Az **aktív és passzív választójog hatályos**, alkotmányos főszabálya az állampolgársághoz és a nagykorúsághoz kötöttség.¹²³ A választás és a választhatóság jogához ugyanazon életkori kritérium társul (általánosan a 18. életév, illetve házasságkötés estén a 16. életév betöltése). Az **1848-as** szabályozás szerint a választáshoz való jogosultság a 20., a választhatóság pedig a 24. életévhez volt kötött, egy további megszorító rendelkezéssel, hogy képviselőjelölt csak magyarul tudó polgár lehetett.¹²⁴

¹²² 2011. évi CCIII. törvény az országgyűlési képviselők választásáról; 2013. évi XXXVI. törvény a választási eljárásról

¹²³ Alaptörvény XIII. cikk (1)

¹²⁴ 1848. évi V. tc. 2-3.§§

Az **Alaptörvény** értelmében nagykorú magyar állampolgárt csak belátási képességének korlátozottsága, vagy bűncselekmény elkövetése következtében lehet **kizárni**, de csak akkor, ha ezt - a fenti okok miatt - bíróság jogerős határozata tartalmazza.¹²⁵ Az **áprilisi törvények** szerint a cselekvőképességet kizáró „atyai, gyámi, gazdai hatalom”, valamint néhány, taxatív módon nevesített, ún. főbenjáró bűncselekmény (hűtlenség, csempészet, rablás, gyilkosság, gyújtogatás) elkövetése, továbbá - egyébként a korszellemnek megfelelően - a női nem jelentett abszolút kizáró okot a választójog gyakorlásából. Jogtörténeti, jogfilozófiai érdekességként érdemes megemlíteni, hogy - a törvényekben egyébként deklarált vallásszabadság szempontjából meglehetősen aggályos módon - választójoga csak a bevett vallásfelekezetekhez (úgy, mint katolikus, evangélikus, református, unitárius és görög keleti) tartozó polgároknak volt.¹²⁶

Az **Alaptörvény** felhatalmazza a jogalkotót, hogy sarkalatos törvényben további megszorító feltételt - mégpedig **magyarországi lakóhellyel való rendelkezést** - írjon elő a választójog teljességének gyakorlása tekintetében, illetve egy további feltételt a választhatóságot illetően.¹²⁷ Az előbbi esetben nyilvánvalóan a határon túli magyar állampolgárok kizárólag listás szavazati jogáról, míg az utóbbi esetben a képviselői mandátum tényleges gyakorlásához praktikusán szükséges, életvitelszerű magyarországi tartózkodásról van szó. Hasonló jellegű feltételek **1848**-ban teljességgel értelmezhetetlenek lettek volna, a választójogi törvényben nem is találhatunk ezzel kapcsolatos szabályhelyeket. A '48-as választójogi törvény kizárólag honos lakosokról („*benszületett vagy honosított*”) beszél¹²⁸, s csak a Regnum és kapcsolt részei területén leadott voksokra vonatkozó szabályokat tartalmaz.

3.6.2.4. A két választójogi rendszer további jellemzői: *cenzus kontra általánosság.*

Az országgyűlési képviselők választásának további alkotmányos jellemzői az **általánosság, egyenlőség, közvetlenség és titkosság**, továbbá az állam kötelezettsége a választópolgárok **szabad akaratának kifejezését garantáló körülmények** megteremtésére nézve.¹²⁹

Napjainkban a magyar állampolgárok több mint 80%-a választópolgár (a külhoni magyar állampolgárokkal együtt kb. 8,3 millió választásra jogosult személy). Az **1848**-as választójogban nem beszélhettünk általános választójogról. A választásra jogosultak körének

¹²⁵ Alaptörvény XIII. cikk (6)

¹²⁶ 1790/91. évi XXIV. tc.; 1844. évi III. tc.; 1848. évi XX. tc.; 1848. évi V. tc. 2.§

¹²⁷ Alaptörvény XIII. cikk (4)

¹²⁸ 1848. évi V. tc. 2.§

¹²⁹ Alaptörvény 2. cikk (1)

lényeges bővítése (a korábbi, rendi korszak 1,5-2 százalékról mintegy 9-10 százalékra)¹³⁰ messze nem jelentette az ország - kb. 10 millió főt számláló¹³¹ - felnőtt lakosságának teljes részvételét. A férfiak esetében tehát a választói jogosultság cenzushoz kötött, nők esetében pedig - mint fentebb említésre került - eleve kizárt volt.

A vagyoni cenzust illetően megállapíthatjuk, hogy mértéke meglehetősen magas volt, mégpedig egyértelműen abból a célból, hogy a radikális, nincstelen, egyenlősítő társadalmi csoportokat kiszorítsák a választójogból. Világszerte jellemző tendencia volt ez, hiszen a polgári forradalmak korában mindenhol megjelentek olyan rétegek (Angliában a diggerek, Franciaországban az ún. veszettek), amelyek a jogegyenlőséggel nem elégedtek meg, vagyoni egyenlőséget is követeltek. Magyarországon talán Petőfi sorai világítják meg legszemléletesebben ezt: „*Ha majd a bőség kosarából mindenki egyaránt vehet...*”.¹³² 1848-ban a jogalkotó a különböző foglalkozási csoportokra nézve részletesen meghatározta a cenzust.¹³³ Különösen fontos ezek közül a parasztságra vonatkozó vagyoni kritérium, hiszen a Magyar Királyság ebben az időben alapvetően paraszti társadalom képét mutatta, s a felszabadított jobbágyság közel 60 %-a *inquilinus*, azaz Mária Terézia Urbáriumára értelmében 1/8 teleknél kisebb földet birtokló, vagy egyenesen nincstelen zsellér volt.¹³⁴ Nos, az 1/4 telek cenzusként való meghatározásával a fentebb említett jogalkotói szándék teljesült.¹³⁵

Foglalkozásukból adódóan, vagyoni helyzetükre való tekintet nélkül szavazhattak az értelmiségiek, ún. „*tudorok*”: orvosok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a tudós társaság (későbbi MTA) tagjai, lelkészek, jegyzők, tanítók.¹³⁶ A szellemi elit tehát a választójog szempontjából is nagy megbecsülésnek örvendett, ahogyan Széchenyi korábban megállapította: „*A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma*”.¹³⁷ A választójog szabályozásának leg súlyosabb elvi problémája talán az volt, hogy jogmegvonás nélkül hogyan lehet az állampolgári jogegyenlőséget biztosítani, ebben a tekintetben. A márciusi fordulat előtt évszázadokon át privilegizált, követküldési joggal rendelkező, de jelentős részben cenzusképtelen nemességet (armalisták, „bocskorosok”, továbbá a testületileg

¹³⁰ ROMSICS Ignác: i.m. 163.o.; NÉMETH György: Képviselőválasztás 1848ban (2014)

(forrás: https://mnf.gov.hu/a_het_dokumentuma/kepviselovalasztas_1848ban.html)

¹³¹ KÁSLER Miklós: Etnikai és demográfiai változások Magyarország 1100 éves(nél is régebbi) történelmében (forrás: <https://polgariszemle.hu/archivum/103-2016-augusztus-12-evfolyam-1-3-szam/allam-es-tarsadalompolitika/737-etnikai-es-demografiai-valtozasok-magyarorszag-1100-eves-nel-is-regebbi-toertelmeben#note22>)

¹³² PETŐFI Sándor: A XIX. század költői 1847

¹³³ 1848. évi V. tc. 2.§ a)b)c) pont

¹³⁴ GUNST– MIRU– VELIKY– VELKEY: i.m. 47. o.

¹³⁵ 1848. évi V. tc. 2.§ a) pont

¹³⁶ 1848. évi V. tc. 2.§ d) pont

¹³⁷ SZÉCHENYI István: Hitel 1830

nemesített jász-kunok, hajdúk stb.), illetve a városi polgárság esetleg vagyontalan csoportjait taktikai hiba lett volna megfosztani választójogától. Így került sor az érdekegyesítés és jogkiterjesztés¹³⁸ reformkori stratégiájának alkalmazására, mely az Előbeszédben rögzítésre került: „*az összes magyar népnek jogban és érdeken egyesítése*”.¹³⁹ Ennek szellemében tehát az a megoldás született, hogy az 1848-ban nagykorú, de a vagyoni feltételeket teljesíteni képtelen nemesek, és szabad királyi városok polgárai életük végéig, *régi jogon* élhettek választójogukkal.¹⁴⁰

3.6.2.5. A titkosság kérdése.

Ami a titkosságot illeti, megjegyzést érdemel, hogy **1848**-ban nem volt választófülke, szavazólap, sem előzetes jelöltállítás, sem az összes választópolgárt feltüntető névjegyzék. A választás nyílt volt, s amennyiben a választás kezdetén, a helyszínen megnevezett jelölt személyével minden jelen lévő, választásra jogosult polgár egyetértett, az akár közfelkiáltással is elnyerhette a mandátumot. Ellenkező esetben - legalább 10 választópolgár indítványára - végrehajtották a választási procedúrát, amely a választó nevének a jelölt listájára való felvezetésével, ezt követően egyszerű összeszámolással, egy vagy azonnali második fordulóval történt.¹⁴¹ Ez az eljárás jól érzékelhetően igen távol áll **napjaink** „választófülkéjének magányától”.

3.6.2.6. Közvetlenség és egyenlőség.

A közvetlenség és egyenlőség választójogi alapelve az áprilisi törvényekben kevésbé szabályozott, az első polgári jellegű próbálkozásoknál ez nyilván nem merült fel valóságos problémaként. Magától értetődő volt, hogy a választók közvetlenül a jelöltre adják le szavazataikat, mint ahogy az is, hogy minden szavazat egyet ér.

Ettől jóval vitathatóbb volt az, hogy mivel országos választói névjegyzék nem készült, még a cenzusképes választópolgárok joggyakorlása is nehézségekbe ütközhetett. Ennek lehettek adminisztratív okai, a választójog gyakorlása előzetes regisztrációhoz volt kötött¹⁴², ami gyanakvással, bizalmatlansággal tölthette el az embereket, az adóösszeírások, katonaállítási lajstromozások korábbi, évszázados gyakorlata, illetve tapasztalatai miatt.

¹³⁸ BÁLINT - FONT - KATUS - KUBINYI - PÁLFFY – ROMSICS: i.m., 596. o.

¹³⁹ 1848. évi törvénycikk Előbeszéd 10. sora

¹⁴⁰ 1848. évi V. tc. 1.§, 2.§ e); GUNST– MIRU– VELIKY– VELKEY: i.m. 47, 124. o.

¹⁴¹ 1848. évi V. tc. 30-37.§§

¹⁴² 1848. évi V. tc. 14.§, 28.§

Ezenkívül lehettek effektív fizikai akadályai is, a szavazókörök helyszínének meghatározása miatt, hiszen a törvény előírja a voksolás kizárólag személyes gyakorlatát.¹⁴³ Ily módon az **áprilisi törvények** értelmében választói jogaival élni kívánó polgárnak gyakran több tíz kilométert kellett utaznia a szavazás helyszínére, hogy leadhassa voksát. Ebből következően „a szabad akarat kifejezését garantáló körülmények” fizikai értelemben sem voltak feltétlenül biztosítva. Ugyanakkor, közbiztonsági szempontból nézve, a választók és a hivatalos választási szervek erős védelemben részesültek, a választás tisztaságának és törvényességének biztosítása érdekében. Az eljárás teljes lebonyolítása során tilos volt a polgárok fegyverviselése, a hivatalos személyek büntetőjogi védelemben részesültek, s az ún. választmányi elnök szükség esetén fegyveres rendfenntartó erőket alkalmazhatott.¹⁴⁴

3.6.2.7. A választójog és a nemzetiségek.

Az **Alaptörvény** megemlékezik a magyarországi **nemzetiségek** választáshoz fűződő jogának, illetve az Országgyűlés munkájában való részvételének biztosításáról. Ez utóbbi fordulat utal a sarkalatos törvényben szabályozott *nemzetiségi szószóoló* intézményére.¹⁴⁵ A hatályos szabályozás világosan kifejezi, hogy Magyarországon a nemzeti, etnikai kisebbségeket államalkotó tényezőnek tekintik, ebből következően kollektivitásukban is elismerik.¹⁴⁶

1848-ban (mint ahogyan az egész évszázadban) a nemzetiségi kérdés jelentette az egyik legkomplexebb (a parasztkérdéssel is szorosan összefonódó), egyszersmind legneuralgikusabb problémát. A reformkori politikai elit - Deák, Kossuth, Eötvös - ugyanis szigorúan az egy politikai nemzet elvi alapján állt, annál is inkább, mert a magyarság csak relatív többségben (40-42%), ám abszolút kisebbségben volt a nemzetiségekhez képest¹⁴⁷. Ennek megfelelően a nemzetiségi származású polgárok megkapták az egyéni állampolgári jogok teljességét (kivételt csak a zsidóság képezett, bár őket inkább be nem vett vallásfelekezeti ként kezelték)¹⁴⁸, de ún. kollektív, etnikai jogokban nem részesültek. Témánkat illetően ez azt jelentette, a nemzetiségi származású lakosok, a törvényi feltételek teljesülése esetén rendelkeztek aktív és passzív választójoggal, de nem állíthattak nemzetiségi listát, nem működtethettek nemzetiségi önkormányzatokat, mint ahogy tartománygyűléseket sem. Azaz nem kaptak sem kulturális, sem

¹⁴³ 1848. évi V. tc. 39.§

¹⁴⁴ 1848. évi V. tc. 40-42.§§

¹⁴⁵ Alaptörvény XXIX. cikk (1); 2. cikk (2); 2012. évi XXXVI. törvény 22.§ (3)

¹⁴⁶ Alaptörvény: Nemzeti hitvallás 9-10. sora; Szabadság és Felelősség XXIX. cikk

¹⁴⁷ GUNST– MIRU– VELIKY– VELKEY: i.m. 53. o.; BÁLINT - FONT - KATUS - KUBINYI - PÁLFFY – ROMSICS: i.m. 610. o.

¹⁴⁸ 1849. évi IX. tc. 1.§

területi autonómiát. Az „országának...benszületett, vagy honosított...lakosai”¹⁴⁹ törvényi szövegrész is arra utal, hogy a jogalkotó etnikai, nemzetiségi hovatartozás alapján nem tett különbséget a magyar állampolgárok között, tehát nem kívánta származásukra való tekintettel preferálni a nem magyar ajkúakat.¹⁵⁰

A koncepció lényegét egyébként legszabatosabban egy későbbi - a nemzetiségek számára szélesebb körű jogokat biztosító - de szellemiségében '48 hagyományaiból táplálkozó jogdokumentum fogalmazza meg: „Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan, egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja.”¹⁵¹

3.6.2.8.A választások időbeliségének kérdése.

A képviselőválasztás problematikájának összehasonlító elemzése végén érdemes egy pillantást vetni a választások időpontjának szabályozására! A parlamenti **választások** általános **időpontját hatályos alkotmányunk** az előző Országgyűlés megválasztását követő negyedik év április vagy május hónapjára rendeli kiírni.¹⁵² Tekintve, hogy választási rendszerünk egyfordulós, ez egy naptári napot jelent, melyet a köztársasági elnök határoz meg (azzal együtt is, hogy a választás napján külföldön tartózkodó, továbbá külhoni magyar állampolgárok voksolása a választás napját 15 nappal megelőzően elkezdődik). **1848**-ban szavazás nemhogy országos, de még megyei szinten sem egy és ugyanazon a napon történt, sőt egy adott helyen akár több napig is eltarthatott. A törvény ugyanis konkrét dátumot nem jelölt meg, csupán akként rendelkezett, hogy a választást az országgyűlés megnyitása előtt legalább 4 héttel meg kell tartani, és ezt megelőzően 15 nappal közhírré kell tenni.¹⁵³

3.6.2.9.Az önkormányzati választások alapvető választójogi normái egykor és ma.

A népképviselési alapokon álló önkormányzati rendszer létrehozása az **áprilisi törvényekben** több szinten került kodifikálásra. A **vármegyerendszer ideiglenes átalakításának** legfontosabb eleme az ún. *megyei állandó képviselőbizottmány*¹⁵⁴ létrehozása volt. Ezen intézményt megválasztó közgyűlés tagjai részben még rendi jog alapján, részben már népképviselési alapon nyerték el mandátumukat, a bizottmány személyi összetételének azonban

¹⁴⁹ 1848. évi V. tc. 2.§

¹⁵⁰ GUNST– MIRU– VELIKY– VELKEY: i.m. 130. o.

¹⁵¹ 1868. évi XLIV. tc. preambuluma

¹⁵² Alaptörvény 2. cikk (3)

¹⁵³ 1848. évi V. tc. 24-25.§§

¹⁵⁴ 1848. évi XVI. tc. 2.§ c), f)

teljes mértékben tükröznie kellett a népképviselet elvét.¹⁵⁵ A képviselőbizottmány üléseit a főispán, távollétében pedig az alispán vezette. Megválasztásukról a törvény nem rendelkezett, így a hagyomány, a régi jog továbbélése szerint maradnak betöltve ezek a tisztségek.¹⁵⁶ A régi rend kontinuitását figyelhetjük meg egyébként a többi megyei tisztviselő (szolgabírák, esküdtek, jegyző, tiszti ügyész, táblabírák) hivatalának betöltése tekintetében is.

Az áprilisi törvények **szabad királyi városokkal** kapcsolatos rendelkezései is szándékoltan ideiglenes jellegűek voltak.¹⁵⁷ A törvény megszüntette a privilegizált jogállást, s a városok lakosságszáma alapján három új településtípust hozott létre: a kisvárost, a középvárost és a nagyvárost.¹⁵⁸ A jogalkotó ugyanakkor meghagyta a városok történelmi jogon birtokolt törvényhatósági státuszát és autonómiáját.¹⁵⁹ A városi lakosság részvételi jogai kiszélesedtek, a választójog tartalmi metodikája gyakorlatilag az országgyűlési követválasztás feltételrendszerének mintáját követte.¹⁶⁰ Ezen a téren is megvalósult az érdekegyeztetés és jogkiterjesztés elve, hiszen a censusok mellett a rendi privilégiumon alapuló választójog is fennmaradt, esetlegesen szükséges lehetőségként.¹⁶¹ A törvény előírja a néphatalom alapján történő képviselő-testületi választások megtartását, valamint a tisztújítást.¹⁶² A passzív választójoggal való rendelkezést a jogalkotó helyben lakáshoz kötötte, s csak bevett vallásfelekezethez tartozó polgár esetében tette lehetővé (ez utóbbi kritérium - mint az országgyűlési választások elemzésénél már említésre került - meglehetősen aggályos).¹⁶³ Az aktív választójog gyakorlása tekintetében kógens szabályként előírt titkosság viszont teljes mértékben kielégíti a modernitás elvárásait.¹⁶⁴

A szabad királyi városokra vonatkozó normarendszert terjesztette ki - mintegy generálklauzulaként, analógia alapján - a jogalkotó az ún. „*első bírósági hatósággal ellátott rendezett tanácsossal*” **bíró községekre** (kisebb városok és mezővárosok) és a „*szepesi XVI városokra*” is.¹⁶⁵ Kísérlet történt továbbá az egyéb privilegizált autonómiák (Jászkun és Hajdú kerületek, Fiume és Buccari) népképviseleti átalakításának ideiglenes szabályozására is.¹⁶⁶ Ez

¹⁵⁵ 1848. évi XVI. tc. 2.§ a)-c)

¹⁵⁶ 1848. évi XVI. tc. 2.§ d)

¹⁵⁷ 1848. évi XXIII. tc. 3.§

¹⁵⁸ 1848. évi XXIII. tc. 4.§

¹⁵⁹ 1848. évi XXIII. tc. 1-2.§§

¹⁶⁰ 1848. évi XXIII. tc. 6.§

¹⁶¹ 1848. évi XXIII. tc. 6.§ e)

¹⁶² 1848. évi XXIII. tc. 9.§

¹⁶³ 1848. évi XXIII. tc. 20.§

¹⁶⁴ 1848. évi XXIII. tc. 24.§

¹⁶⁵ 1848. évi XXIV. tc. 1.§

¹⁶⁶ 1848. évi XXV. tc., XXVI. tc. és XXVII. tc.

azonban az **Alaptörvény** vonatkozó normáival egyáltalán nem vethető össze, így jelen dolgozatban nem kerül ismertetésre.

Az **Alaptörvény** önkormányzati választásokkal kapcsolatos választójogi szabályozása teljes mértékben az országgyűlési választások feltételrendszerét követi, azzal, hogy ez a népképviselési jog a lakóhely vagy a bejelentett tartózkodási hely szerint gyakorolható. Ez utóbbi tekintetben tehát megegyezik a '48-as szabályozással, viszont semmilyen további rendies vagy censzusjellegű kritériumot nem tartalmaz.¹⁶⁷

Végezetül említést érdemel, hogy az **Alaptörvény** alapelvi szinten szabályozza az Európai Unió polgárainak, valamint menekültként, bevándoroltként, vagy letelepedettként elismert nagykorú személy önkormányzati választójogát.¹⁶⁸ Ilyen tartalmú normákkal az **áprilisi törvényekben**, a szabályozás ideiglenes jellegéből (is) fakadóan, továbbá Magyarország korabeli geopolitikai környezetéből eredően, nem találkozunk, nyilvánvalóan nem is találkozhatunk.

3.6.3. A véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságának kérdésköre.

A véleménynyilvánítás és a sajtó szabadsága problematikájának összevetését érdemes Széchenyi klasszikussá vált gondolatával indítani, mely hűen kifejezi e polgári szabadságjog jelentőségét: „...s csak a hatalmas **közvélemény** azon törvényszék melytől a legerősb is fél s retteg;”¹⁶⁹

Az **áprilisi törvények** sajtótörvénye már preambulumban kimeríti a 12 pont első követelését, midőn kategorikusan kinyilvánítja az „előző vizsgálat”, vagyis a cenzúra eltörlését, egyben meghatározza a sajtóközlés tipizált formáit.¹⁷⁰ A gondolat- és véleménynyilvánítás szabadsága sem lehet azonban parttalan, így a jogalkotó definiálta a sajtóvétség fogalmát, és rendelkezett szankcionálásáról. A vélemény sajtó útján való közlése nem irányulhatott bűncselekmény elkövetésére való felbujtásra, nem sérthetett közérkölcset és vallási meggyőződést, nem irányulhatott államellenes célra és az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatására, nem sérthette az uralkodó szentségét és a dinasztia tagjainak tekintélyét, nem okozhatta a társadalmi rend felforgatását, nem rágalmazhatott állami intézményt, hivatalos személyt, de magánszemélyt sem.¹⁷¹ Az államhatalom működéséről szóló objektív, tárgyyszerű

¹⁶⁷ Alaptörvény XXIII. cikk (1), (5); 35. cikk (1)

¹⁶⁸ Alaptörvény XXIII. cikk (2)-(3)

¹⁶⁹ SZÉCHENYI István: Hitel 1830. 69. oldal.)

¹⁷⁰ 1848. évi XVIII. tc. 3-12.§§

¹⁷¹ 1848. évi XVIII. tc. 3-12.§§

tudósítás azonban a törvény alapján kifejezetten kívánatos, és elvárt volt.¹⁷² A sajtóvétségért való felelősség nem állt meg a szerzőnél, hanem mögöttes felelősséggel tartozott a kiadó, végső soron pedig a nyomda tulajdonosa.¹⁷³ A szankciók között a fogság és a pénzbüntetés szerepelt, melyet a bíróság külön-külön és együttesen is kiszabhatott. A jogalkotó pönalizálta a cselekmény különös visszaeső elkövetői alakzatát is.¹⁷⁴ A törvény külön fejezetben szabályozta a sajtóvétség elbírálásának eljárási szabályait. Ennek lényeges elemei az esküdtszéki eljárás, a közjog hatálya alá tartozó esetekben közvádó fellépése, míg magánszemély becsületét illető esetekben az eljárás magánindítványos jellege, hatásköri és illetékességi kérdések, a bizonyítottság kizárólag hivatalos személy sértett estén való szükségessége, az elmarasztaló ítélet közzétételi kötelezettsége, a *corpus delicti* megsemmisítésének követelménye, továbbá az elévülési szabályok voltak.¹⁷⁵ A törvénycikk a sajtótermékek közül kiemelten foglalkozott a napi- és időszaki lapok kiadására vonatkozó szabályokkal. Meghatározta az impresszum kötelező tartalmi elemeit és a kaució mértékét, mégpedig a sajtóvétség esetére történő helytállás biztosítékául. A lapkiadásra vonatkozó kógens szabályok megsértése büntetőjogi felelősséget vont maga után.¹⁷⁶ Végül szabályozásra kerültek a nyomdaalapítás és működtetés, valamint a könyvkereskedelem alapvető normái is, az előbbiekhöz hasonlóan kógens módon, büntetőjogi felelősség kilátásba helyezése mellett.¹⁷⁷

Az **Alaptörvény** rendszertani jellegéből és a jogforrási hierarchiában betöltött helyéből fakadóan csupán elvi szinten fekteti le a sajtó- és véleménynyilvánítás szabadságának alapjait, és - az áprilisi törvények módszerével szemben - a jogalkotó messze nem bocsátkozik részletszabályok kidolgozásába. Napjainkban a média - politikai, nem pedig alkotmányjogi értelemben - szinte önálló hatalmi ággá vált, szerteágazó megjelenési formákkal bír, így szabályozásának komplex paradigmája nyilvánvalóan meghaladja egy alkotmány terjedelmi kereteit. Erre utal az Alaptörvény lakonikus tételmondata: „...*elismeri és védi a sajtó szabadságát és sokszínűségét, biztosítja...a szabad tájékoztatás feltételeit.*”¹⁷⁸ Ebben a tekintetben tehát a jogalkotó megközelítése kifejezetten deklaratív jellegű, viszont a szabadságjog érvényesülésének, a „*demokratikus közvélemény*”¹⁷⁹ kibontakoztatásának biztosítékát, egyszersmind a véleménynyilvánítás alkotmányos korlátozásának jogszabályi

¹⁷² 1848. évi XVIII. tc. 14.§

¹⁷³ 1848. évi XVIII. tc. 13.§

¹⁷⁴ 1848. évi XVIII. tc. 15-16.§§

¹⁷⁵ 1848. évi XVIII. tc. 17-29.§§

¹⁷⁶ 1848. évi XVIII. tc. 30-36.§§

¹⁷⁷ 1848. évi XVIII. tc. 37-45.§§

¹⁷⁸ Alaptörvény IX. cikk (2)

¹⁷⁹ Alaptörvény IX. cikk (1)-(3)

kereteit a vonatkozó sarkalatos törvények jelentik.¹⁸⁰ Ezekben kerül kidolgozásra a sajtószabadság, a sajtótermékek és médiaszolgáltatások, valamint a hírközlési piac normarendszere. Említést érdemelnek továbbá a sajtójog polgári, illetve büntető anyagi- és eljárásjogi vetületei is. Ezeket összességében tekintve jelentős hasonlóság figyelhető meg az áprilisi törvényeket és az Alaptörvényt illető jogalkotói célok és szándékok, továbbá a szabályozás logikája és gondolatmenete terén is.¹⁸¹ A garanciális jellegű deklaráción túlmenően az Alaptörvény kizárólag a vizsgált szabadságjog korlátainak elvi alapjait szabályozza, mégpedig a magasabb rendű jogvédelte érdekek mentén: az emberi méltóság, a különböző közösségek (magyar nemzet, nemzeti, etnikai, faji, vallási) kollektív méltósága, továbbá az otthon, a magán- és családi élet feltétlen védelmet élveznek e jog rendeltetésellenes gyakorlásával, a szabadossággal szemben.¹⁸²

3.6.4. A gondolat, lelkiismeret és a vallás szabadsága.

A **gondolat, lelkiismeret és a vallás szabadsága** (a világnézeti szabadság) is az alkotmányos politikai rendszerek, illetve a polgári társadalmak klasszikus alapértéke. Történelmi gyökerei persze jóval korábbra nyúlnak vissza, hiszen a hivatalos vallási kurzusokkal szembeni minden küzdelem előzménynek tekinthető, az eretnekmozgalmaktól kezdve a huszitizmuson át, a reformáció korabeli hitszakadásig, később a felvilágosodás antiklerikalizmusától a liberalizmus vallásfilozófiai doktrínájáig terjedően. A polgári forradalmak győzelmével nemcsak az abszolutizmus került a történelem süllyesztőjébe, hanem az ideológiai támaszát jelentő vallásfelekezeti irányzatok (katolicizmus, anglikanizmus) is elveszítik primátusukat. A korábbi vallásüldözések megszüntetése a forradalmak korának egyik legfontosabb eredménye.

A vallásszabadság tartalmi mélysége és terjedelme azonban nem mindenütt volt egyforma. Ebben a tekintetben az egyik mérföldkövet az USA alkotmánya jelentette. Nem véletlenül, hiszen a kolóniák lakosságának jelentős részét Európából kivándorolt vallásüldözöttek alkották. Az etnikai és vallási szempontból egyaránt inhomogén népesség polgári nemzetté, nemzetállammá kovácsolódásának minimális feltétele volt a feltétlen és teljes vallási egyenlőség. Ennek értelmében az alkotmány 1791-es Első Kiegészítésének ún. vallási klauzulái (az *Establishment Clause* és a *Free Exercise Clause*) kimondják: „*A Kongresszus nem alkot törvényt vallás hivatalossá tétele vagy a vallás szabad gyakorlásának eltiltása*

¹⁸⁰ Alaptörvény IX. cikk (6)

¹⁸¹ 2010. évi CIV. tv. a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól 1, 4, 12, 21. §§

¹⁸² Alaptörvény VI. cikk (1), IX. cikk (4)-(5)

tárgyában”.¹⁸³ Ez annyit tesz, hogy az állam a vallásszabadságot azzal (is) garantálja, hogy a vallással, vagy annak hiányával szemben nem tanúsít semmiféle attitűdöt, semmilyen preferenciát, hanem semleges marad. Azaz a vallást a polgárok magánügyének tekinti.

E szabadságjog fejlődési íve tehát világosan megrajzolható akár jelen korunkig, hiszen az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata a vallásszabadság teljességét deklarálja.¹⁸⁴

Az **áprilisi törvényekben** külön törvénycikk szabályozza a vallásszabadság kérdéskörét, azonban az állam említett semlegessége nem valósul meg maradéktalanul: „*E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapittatik meg*”.¹⁸⁵ Ezzel a katolikus egyház elvesztette uralkodó vallási státuszát, ugyanakkor a vallásszabadság csak a recipiált felekezetek híveit részesítette e fontos jog államilag nem korlátozott gyakorlatában. A korábbi négy *recepta religio* (a katolikus, az evangélikus, a református és az ortodox)¹⁸⁶ mellé a jogalkotó *ipso iure* az unitárius vallást is bevettnek nyilvánította¹⁸⁷, nyilván Erdély törvénybe foglalt visszacsatolása okán.¹⁸⁸ A Guberniumban ugyanis a szervéti hitvallás az 1568-as tordai országgyűlés döntése óta bevett felekezetnek minősült.

A vallásszabadság deklarálása során a törvénycikk az országban gyakorolt többi vallásról, illetve a felekezeten kívüliség státuszáról nem emlékezett meg, *a contrario* a jogalkotói szándék ezekre nem terjedt ki. Mint korábban, a választójog elemzése során rámutattam, a vallási irányzatok aggályos egyenlőtlensége a népképviselési jogosultság esetében is megnyilvánult.¹⁸⁹ A törvény ezen túlmenően kifejezetten szólt a kedvezményezett egyházak állami támogatásának kérdéséről is, *de lege ferenda* kötelezettséggel: „*Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költségek által fedeztessenek...*”.¹⁹⁰ A felsorolt tények tehát markánsan kirajzolódó különbségeket mutatnak az etalonnak tekinthető Első Kiegészítés szellemiségéhez képest. Ebben a tekintetben talán pozitív megítélést érdemel a bevett felekezeti iskolák működésével kapcsolatos megengedő diszpozíció, mely „*mindenkinek*” lehetővé teszi az iskolába járást, „*kölcsönösen*”, valláskülönbségre való tekintet

¹⁸³ PINTÉR Károly: Jefferson fala. Aetas, 2018 (33. évfolyam) 80-81. o. (forrás: http://acta.bibl.u-szeged.hu/57222/1/aetas_2018_001_079-093.pdf)

¹⁸⁴ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (New York 1948) 18. cikk.

¹⁸⁵ 1848. évi XX. tc. 2.§

¹⁸⁶ 1790/91. évi XXIV. tc.; 1844. évi III. tc.; 1848. évi XX. tc. 6-8.§§

¹⁸⁷ 1848. évi XX. tc. 1.§

¹⁸⁸ 1848. évi VII. tc.

¹⁸⁹ 1848. évi V. tc. 2.§

¹⁹⁰ 1848. évi XX. tc. 3.§, HORVÁTH Attila: A vallásszabadság és az egyházjog története Magyarországon az államalapítástól a II. világháborúig 2011 17-18. o.

(forrás: http://real.mtak.hu/34851/7/vallasszabadsag_es_egyhazjog_tortenete_magyarorszagon.pdf)

nélkül.¹⁹¹ Említést érdemel továbbá, hogy a papi tized eltörlése miatt esetlegesen megélhetési válságba kerülő katolikus alsópapság egzisztenciáját biztosítandó, illetve a jogvesztést kompenzálандó a polgári állam jövőbeni jogalkotási kötelezettséget vállalt magára. Sőt, ezt kiterjesztőleg értelmezte, s „*bármely vallásfelekezeten levő papságnak illő ellátása*” iránt rendelkezett.¹⁹² Nos, a „kölcsonösen” és a „bármely” kifejezés kétséget ébreszt az elemzőben, s a törvénycikk szellemisége mégis azt sugallja, hogy az idézett kifejezések csak a bevett vallásokra vonatkoznak, vagyis inkább megszorító tartalmúak.

Az **Alaptörvény** a Nemzeti hitvallásban elvi éllel, („*Becsüljük országunk különböző vallási hagyományait*”)¹⁹³ a Szabadság és felelősség fejezetében pedig tétélesen is szabályozza e szabadságjogot.¹⁹⁴ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának vonatkozó cikkét hűen rögzítve, mintegy megismételve azt, világosan kitűnik a jogfejlődés évszázados eredményeként megnyilvánuló különbség, az áprilisi törvények csupán „*a vallás dolgában*” alkotott jogot, az Alaptörvény azonban „*a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságáról*” rendelkezik.¹⁹⁵ A szabadságjog tehát tartalmi értelemben jelentősen kibővült, méltán nevezhetjük a világnézeti meggyőződés szabadságnak. A vallás és más meggyőződés egyénileg és kollektíven is gyakorolható, terjeszthető, vallási közösségek keretében is. Sarkalatos törvényben meghatározott keretek között ez bármely, azonos hitelveket valló közösségre igaz.¹⁹⁶ A jogalkotó garantálja az állami és a vallási élet szekularizációját.¹⁹⁷ Ezzel a két tétellel tulajdonképpen teljesül is a fentebb említett Első Kiegészítés vallási klauzuláinak eszmeisége.

Az Alaptörvény azonban ezeket meghaladva pozitív diszkriminációt alkalmazva, a vallási közösségek önkéntes szándéka alapján, együttműködést ajánl, közösségi (oktatási, szociális - a szerző) célok elérése érdekében történő együttműködésre. Az ilyen vallási közösségek „*bevett egyházként*” működnek, melyek preferált jogállását és az együttműködés szabályait sarkalatos törvény határozza meg.¹⁹⁸ Ha tárgyyszerűen vizsgáljuk ez utóbbi rendelkezéseket, megállapítható, hogy az Alaptörvény ezzel kilépett a semlegesség alapállásából, még akkor is, ha az együttműködés kizárólag a felekezet kezdeményezésével indul, és nem eredményezi más felekezet hátrányos mellőzését.¹⁹⁹ Ugyanakkor az

¹⁹¹ 1848. évi XX. tc. 4.§

¹⁹² 1848. évi XIII. tc. 2.§

¹⁹³ Nemzeti hitvallás 7. sora

¹⁹⁴ Alaptörvény VII. cikk

¹⁹⁵ Alaptörvény VII. cikk (1)

¹⁹⁶ Alaptörvény VII. cikk (1)-(2); 2011. évi CCVI. tv. a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról

¹⁹⁷ Alaptörvény VII. cikk (3)

¹⁹⁸ Alaptörvény VII. cikk (4)-(5); 2011. évi CCVI. tv.

¹⁹⁹ ANTALÓCZY Péter: Az Alaptörvény és az egyházakra vonatkozó legújabb szabályozás dimenziói. 24. o. (forrás: <https://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2012/3/antal%C3%B3czy.pdf>)

együtműködés az Országgyűlés döntése alapján valósul meg, ami lehet elutasító is. Az április törvények viszonylatában pedig érdemes megjegyezni, hogy míg a jogalkotó felfogásában 1848-ban egy vallás „recepta” jellege az állam és egyház történelmi viszonyán, történelmi hagyományon és megfontoltságon alapult, addig 2011-ben az önkéntes együtműködés és a társadalmi hasznosság fundamentumán került definiálásra.

E tárgykörben záró gondolatként említést érdemel, hogy az állami beavatkozás lehetőségét - bár csak *ultima ratio* jelleggel - az Alaptörvény felhatalmazása alapján sarkalatos törvény biztosítja, midőn kimondja, hogy az alkotmányellenesen működő bevett egyházak preferált jogállása „az Alkotmánybíróság elvi véleménye alapján... az Országgyűlés erre vonatkozó döntése alapján megszűnik.”²⁰⁰ Az **áprilisi törvények** „vallás dolgában” hozott törvénycikke ilyen jellegű rendelkezéseket nem tartalmaznak.

3.7. Kötelezettségek: az érem másik oldala?

Jogok és kötelezettségek: az érem két oldala? Az alkotmányjog tudományának - az alap- és politikai jogok vizsgálatához hasonlóan - izgalmas és meglehetősen képlékeny területe a kötelezettségek rendszerének eredete, az emberhez, a polgárhoz, az államhoz, valamint a szabadságjogokhoz való viszonya. Nem bocsátkozva persze mélyreható jogbölcseleti, jogfilozófiai elemzésbe, szükségesnek látszik néhány alapvető megállapítás lefektetése, az összehasonlító elemzés elvégzéséhez.

A természetes emberi jogok gyakorlása nem függhet valamely kötelezettség teljesítésétől, mert az előbbieket - mint fentebb már láthattuk - nem az állam keletkezteti. Szigorúan alkotmányos korlátját jelentheti ugyan, de nem lehetetlenítheti el azt. A kötelezettségekkel a politikai szabadságjogok helyezkednek el azonos szinten, hiszen mindkettőt a polgári állam alkotja meg. Ebben az értelemben a köteletség teljesítése a hazához, politikai nemzethez való állampolgári hűség kifejezésének módja. A polgári szabadságjogok gyakorlásának és a kötelezettségek teljesítésének elfogadása teremt szoros kapcsolatot a polgár és az állam között, hozzájárulva ezzel a - jogi értelemben homogén - polgári társadalom létrejöttéhez. Az állampolgári kötelezettségek rendszere részben az alapjogok védelmét szolgálja (biztosítva ezek

NOVÁK István: Foundation and functioning of Churches in the light of the constitution. 23. o. (forrás: <http://midra.uni-miskolc.hu/document/25596/20858.pdf>)

²⁰⁰ Alaptörvény 1. cikk k); 2011. évi CCVI. tv. 27.§

érvényesülését), részben egyéb alkotmányos értékek, közösségi, társadalmi és állami célok elérését biztosítja.²⁰¹

Az **áprilisi törvényekben** két kötelezettség került önálló törvénycikkben pozitív jogalkotásra, mégpedig a közteherviselés (a 12 pont hatodik pontját teljesítve)²⁰² és a nemzetőrségi szolgálat (a 12 pont ötödik követelésére válaszolva).²⁰³ A '48-as törvényhozók ebben a tekintetben is gyorsaság, szükségesség és hatékonyság zsinórmértékét követték, nem törekedve bonyolult, a patikamérleg pontosságával kimért jogalkotásra, s mindezt az ideiglenesség szándékával tették. A szabályozás összességében illeszkedik a fenti alapvetés kereteibe.

Az **Alaptörvény** a kötelezettségek meglehetősen összetett rendszerét tartalmazza. Ezek megtalálását, azonosítását, értelmezését nehezíti a normaszöveg megfogalmazása, valamint az a jogtechnikai megoldás, hogy öbb szinten szabályozza azokat.²⁰⁴ Az első szintet a **morális kötelezettségek** jelentik, amelyek - a római jogi „*mos*” mintájára, vagyis a jogot az erkölcs minimumaként kezelve - határoznak meg elvárásokat. Ezek valójában nem is állampolgári kötelezettségek, sokkal inkább egyetemes erkölcsi normák. Szemléltetésképpen érdemes néhány jogszabályhely felidézése: „*Valljuk, hogy az egyéni szabadság csak másokkal együttműködve bontakozhat ki*”²⁰⁵, vagy ugyanennek tételes megfogalmazásaként mások alapvető jogainak tiszteletben tartása iránti követelmény.²⁰⁶ Ilyen továbbá a szülők gondoskodási kötelezettsége kiskorú gyermekükről²⁰⁷, illetve a nagykorú gyermekek gondoskodási kötelezettsége rászoruló szüleikről.²⁰⁸ Ezen túlmenően említést érdemel az állami és közösségi feladatok ellátásához, valamint a közösség gyarapodásához való hozzájárulás általános kötelezettsége²⁰⁹, és a közös felelősségvállalás a társadalom periferiájára került honfitársakért.²¹⁰ Végül a természeti és kulturális értékek - mint nemzeti örökség - a jövő nemzedékek számára való megőrzésének jelen generációt terhelő kötelezettsége,²¹¹ kiegészülve a környezeti károkra vonatkozó az *in integrum restitutio* követelményével.²¹²

²⁰¹ KAZAI Viktor: „Alapvető kötelezettségek” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András) <http://ijoten.hu/szocikk/alapveto-koteleztsegek> (2021) 1, 5-8. oldal
<https://ijoten.hu/uploads/alapveto-koteleztsegek.pdf>

²⁰² 1848. évi VIII. tc.

²⁰³ 1848. évi XXII. tc.

²⁰⁴ KAZAI: i.m. 5-6. oldal (forrás: <https://ijoten.hu/uploads/alapveto-koteleztsegek.pdf>)

²⁰⁵ Nemzeti hitvallás 17. sora

²⁰⁶ Alaptörvény I. cikk (1)

²⁰⁷ Alaptörvény XVI. cikk (3)

²⁰⁸ Alaptörvény XVI. cikk (4)

²⁰⁹ Alaptörvény O) cikk, XII. cikk (1)

²¹⁰ Nemzeti hitvallás 20. sora

²¹¹ Nemzeti hitvallás 12-13. sorai, Alaptörvény P) cikk (1)

²¹² Alaptörvény XXI. cikk (2)

A második szinten a **jogelvekben definiált kötelezettségek** találhatók. Ilyen az ellenállási kötelezettség államvédelmi klauzulája²¹³, a jogszabályok betartásának általános elvárása²¹⁴, továbbá a törvény alapján létrehozott jogalanyokat is terhelő mindazon kötelezettségek, amelyek természetüknél fogva nem csak az emberre vonatkoznak,²¹⁵ s nem utolsó sorban a tulajdonnal együtt járó társadalmi felelősség elve.²¹⁶

A harmadik szintet pedig **tételes jogi kötelezettségek** jelentik, melyek a „szabadság és felelősség” problematikájában a szűkebb értelemben vett felelősségi oldalt, vagyis az *ipso iure* állampolgári kötelezettségek körét jelentik. Nevezetesen a közteherviselés²¹⁷, a haza védelmének kötelessége (világnézeti meggyőződéstől függően fegyveres vagy fegyver nélküli szolgálattal)²¹⁸, és a honvédelmi munkakötelezettség²¹⁹, a polgári védelmi kötelezettség²²⁰, valamint gazdasági, anyagi szolgáltatás teljesítése a fenti helyzetek fennállása esetén.²²¹ Érdemes rögzíteni, hogy a kötelességek rendszerében a jogalkotó kizárólag a három védelmi kötelezettség tekintetében nevezi meg címzettként az „állampolgárt”. Mivel azonban az államterület és az állampolgárság keretei nem esnek egybe, rendkívüli jogrend kihirdetése esetén - a haza védelmének generál klauzulája mellett - a védelmi kötelezettségek ténylegesen a magyarországi lakóhellyel rendelkező, nagykorú, magyar állampolgárokat terhelik.²²²

Ami a téma bevezetésében felvázolt elvi alapoknak való megfelelést illeti, megállapítható, hogy az Alaptörvény felelősségi rendszere is illeszkedik e keretek közé, azzal együtt is, hogy hatályos, aktuális jellegénél fogva élénk jogtudományi, jogászai és politikai viták terepéül szolgál.

²¹³ Alaptörvény C) cikk (2)

²¹⁴ Alaptörvény R) cikk (2)

²¹⁵ Alaptörvény I. cikk (4)

²¹⁶ Alaptörvény XIII. cikk (1)

²¹⁷ Alaptörvény XXX. cikk

²¹⁸ Alaptörvény XXXI. cikk (1), (3)

²¹⁹ Alaptörvény XXXI. cikk (4)

²²⁰ Alaptörvény XXXI. cikk (5)

²²¹ Alaptörvény XXXI. cikk (6)

²²² Alaptörvény XXXI. cikk (1), (3)-(5)

4. Peroratio - befejező gondolatok

„Be van fejezve a nagy mű, igen.

A gép forog, az alkotó pihen.”

- Madách Imre

A fenti idézettel természetesen nem dolgozatom lezárására kívánok utalni, hanem sokkal inkább az 1848-as és a 2011-es értékválasztó alkotmányozók munkájára. Vajon elérték-e kitűzött céljukat, vajon maradandót alkottak-e?

Meggyőződésem, hogy a magyar jogfejlődésre gyakorolt hatásukat illetően mindenképpen. Az áprilisi törvények estében ez - már csak a történelmi dimenziói miatt is - vitathatatlan. Úgy gondolom, hogy - természetesen, hatályos jogszabályként jelenleg is - majdan, hasonló távlatokból szemlélve, az Alaptörvény is méltó helyet foglalhat el a Corpus Iuris Hungariciben.

4.1. A szerzői célkitűzés teljesülésének értékelése.

Összegzésről lévén szó, felvetődik továbbá az a kérdés is, hogy összehasonlíthatónak bizonyult-e a két „alkotmány”, vagyis a dolgozatban megvalósultak-e a tervezett elképzelések, szerző elérte-e tervezett céljait? Nos, már csak a terjedelmi paraméterekre tekintve, véleményem szerint bátran kijelenthető, hogy igen. „A téma kifejtése...” című fejezet bevezetőjében vázolt vizsgálati metodika mentén haladva - meglepő módon, s nem várt mértékben - jelentős mennyiségű, tartalmilag érdemben összevethető szövegrész merült fel a két „alkotmányban”. (Az egyes fejezetek, tematikus egységek végén megfogalmazott rövid, összegző jellegű, záró gondolatok e helyütt már nem kerülnek ismétlésre.)

Munkám során igyekeztem az összehasonlított alkotmányos elvek, tényállások, egyéb normaszövegek történelmi és jogtörténeti háttérét felvillantás szerűen áttekinteni, helyenként világtörténelmi vonatkozások tekintetében is.

Leginkább az intézményrendszer, valamint az alkotmányos jogok rendszere volt összehasonlítható (az előbbi esetében megjegyzést érdemel, hogy az összehasonlító elemzést elvégeztem, de ennek tárgyalása - terjedelmi kritériumok miatt - jelen dolgozatban nem került közlésre). A vizsgálat alapján megállapíthatom, hogy gondolatiságában, alapelveiben - természetesen a korszellem, és a két történelmi korszak jogi kultúrájának különbözőségéből fakadó eltérésektől függetlenül - a két normarendszer világosan érzékelhető hasonlóságot mutat.

Mint korábban már említettem, az áprilisi törvényekben a személyi szabadság és a magántulajdon szentsége, valamint az állampolgári jogegyenlőség elve áthatja az egész törvénygyűtest. A polgári szabadságjogok rendszere (a cenzúra eltörlésének és sajtószabadság biztosításának, a tanszabadság egyetemi szinten történő deklarálásának, a vallásszabadság kérdéskörének és a színházak működésének normái) önálló, sorrendben a XVIII., XIX., XX., XXXI., továbbá VIII. és XXII. törvénycikkekben került szabályozásra. A vallásszabadság problematikája azonban megjelenik további törvénycikkekben is, úgymint az úriszéki bíráskodás eltörléséről szóló 1848. évi IX., a választójogról szóló 1848. évi V. és a nemzetőrsegről szóló 1848. évi XXII. törvénycikkben. Ez utóbbiban fellelhető továbbá a személyi szabadság és a magántulajdon biztonságának kinyilvánítása is.

Az Alaptörvény „Szabadság és felelősség” című fejezetének I-XXXI. cikkei az alapvető emberi jogoktól kezdve, a polgári forradalmak által kivívott polgári és politikai szabadságjogokon keresztül, a XX. századi jóléti rendszerek által kimunkált, ún. második generációs jogokon át, jelen korunk legfontosabb jogi problémáit katalogizáló, ún. harmadik generációs jogokat tartalmazza. Jogtechnikai sajátosságként érdemes megemlíteni, hogy az említett fejezeten kívül néhány jogot, illetve kötelességet - egyébként az áprilisi törvények megoldásához hasonló módon - az Alaptörvény más fejezetében szabályoz a jogalkotó, vagy legalábbis (előzetes) utalást tesz rájuk. Néhány vonatkozó vetület a „Nemzeti hitvallás”, az „Alapvetés” és „Az állam” című fejezet soraiban is megjelenik, ahogyan azokat a hivatkozásokban következetesen feltüntettem.

Az összevethető normák tekintetében talán egy kérdésben tévedhettünk (különösen politikai, jogfilozófiai szempontból) ingoványos terepre, ahol nehezebb volt megőrizni a Max Weber-i értelemben vett érékmentességet. Természetesen nem saját világnézeti hovatartozásom okán (amit a témám elemzése szempontjából irrelevánsnak tekintek), hanem sokkal inkább a probléma multiperspektivikus megközelítése miatt. Nevezetesen: az Alaptörvény erős, keresztény szellemiségű elköteleződéséről van szó. A keresztény Magyar Királyság alkotmányos átalakítása szempontjából - az áprilisi törvényeket tekintve - ez nem jelentett különösebb problémát. Az Alaptörvény esetében pedig ez a jogalkotói szándék nyilvánvalóan a történelmi kontinuitás és a nemzeti, kulturális identitás erősítését szolgálja. Jómagam leginkább ezt látom ebben, annál is inkább, mivel a normaszöveg egyébként számos - korábban idézett - jogszabályhelyen deklarálja a teljes vallás- és világnézeti szabadságot.

Ugyanakkor az állam - korábban már szintén felemlített - világnézeti semlegessége elvét objektív, imperatív elvárásként kezelve, ez mégis problematikus lehet. Mivel azonban az

Alaptörvény biztosítja a módosítás alkotmányjogi kereteit, a mindenkor alkotmányozó többség, felhatalmazás birtokában, és e kérdés iránti érzékenységtől függően, élhet a változtatás lehetőségével.

4.2. A problémamegoldó alkotmányozók teljesítményének mérlege.

A két „alkotmányt” tanulmányozva az a szilárd meggyőződés alakulhat ki az olvasóban, hogy alkotóit mindkét esetben az alkotmányos állam, a polgári társadalom, a szabadság és demokrácia megteremtésének igénye vezérelte. A dolgozat mottójában idézett három gondolat szemléletesen ábrázolja az alkotmányozók törekvését a társadalmi konszolidáció, a stabilizáció elérésére, az új politikai rendszerben.

Az áprilisi törvények érdekegyesítő, jogkiterjesztő szellemiségében és nemzetfelfogásában akár már a jogállamiság elveinek csírait vélhetjük felfedezni. Ez az attitűd akkor is jellemezte az alkotmányozó atyákat, amikor a szabadságküzdelem élet-halál harca során felvetődött a diktatúra bevezetésének szükségessége. Kossuth híres, memoárnak szánt, vidini levelében így emlékezett erre: *„Talán ha Robespierre lettem volna. De az lenni nem tudtam, nem akartam, s mondhatlan szerencsétlenségemben is emel a gondolat, hogy kezem vértől mocsoktalan.”*²²³

Ugyanígy, az 1989-es rendszerváltoztatók egyik kiemelkedő alakjának, Antall Józsefnek - azóta már szállóigévé vált - mélyen gyökerező, belső alkotmányos, jogállami meggyőződéséből fakadó gondolata is ezt tükrözi: *„Tetszetek volna forradalmat csinálni!”*²²⁴

A néhai miniszterelnök mindvégig a törvényesség és jogállamiság platformján maradva kívánta a diktatúrából a demokrácia világába átnavigálni a magyar nemzet hajóját. A legalitás elvéhez szilárdan tartotta magát, akár saját, másként gondolkodó harcostársaival szemben is, midőn számon kérték tőle, hogy nem volt eléggé radikális a változás.²²⁵

S nem utolsósorban, az Alaptörvény záró rendelkezése is pontosan ezt a vágyott, s egyben szándékolt állapotot tartalmazza: *„Legyen béke, szabadság és egyetértés.”*²²⁶

Ha a két korszak alkotmányozóinak teljesítményét mérlegre tesszük, talán a „negyvennyolcasok” feladata bizonyul nehezebbnek. 1848-ban egy atavisztikus, félfeudális viszonyrendszerből kellett történelmi sebességgel új, polgári rendet teremteni. Nyilván ez az

²²³ SZABAD György: Kossuth politikai pályája. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1977. 141-165. o..

²²⁴ http://www.antalljozsef.hu/hu/a_jogallamisag_es_demokracia_elkotelezettje

²²⁵ BÓDIG - CS. KISS - LOSS - KARÁCSONY - PACZOLAY - PÉTERI - SZABADFALVI - SZABÓ - SZIGETI - SZILÁGYI - H.SZILÁGYI - TAKÁCS - VISEGRÁDY - ZÓDI - ZSIDAI: Államelmélet. Bíbor Kiadó 1997. 163-165.o; (forrás: <https://antalljozsef.igytortent.hu/beszedek/28-politikai-beszedekek-interjuk/197-az-mdf->)

²²⁶ Alaptörvény utolsó mondata

oka annak, hogy az áprilisi törvényekben a polgári átalakulást célzó cikkeket az ideiglenesség *expressis verbis* kinyilvánított szándékával alkották meg, s csak a feudális viszonyokat felszámoló törvények íródtak a véglegesség igényével. Vagyis a negatív jogalkotás volt „egyszer s mindenkorra” szándékú.

Az 1989/90-es alkotmányt, bár - nyíltan kimondva - nem ideiglenesnek szánta a jogalkotó, de a 2/3-os felhatalmazás magában hordozta a „kvázi ideiglenesség” jelleget. Ez a kérdés - láthatóan - amúgy sem került nyugvópontra (politikailag napjainkig sem). Így alakulhatott ki az a sajátos helyzet, miszerint a rendszerváltoztató alkotmányozás két évtizedes folyamattá vált.²²⁷

A 2011-es alkotmányozók feladata tehát pontosan ebből fakadóan mutatkozhat egyszerűbbnek, hiszen „csak” egy már létező, működő polgári rendszer alapjait látták szükségesnek pontosítani, csiszolni, finomra hangolni. Feladatuk nehézsége ugyanakkor más tekintetben jelentkezett. Mégpedig a mindenkori alkotmányozó többséget illető felelősségben rejlett, Hammurápi törvényoszlopának mintájára, mit kívántak „kőbe vésni”? Csakis a szuverenitás, a nemzeti identitási minimum, a polgárok biztonsága és a társadalmi béke parancsolata, továbbá a megfontoltság és a józan ész zsinórmértéke biztosíthatja ugyanis az Alaptörvény záró üzenetébe foglalt, hőn áhított békét, szabadságot és egyetértést.

²²⁷ jogalkotási szempontból pedig jelenleg is meglehetősen dinamikus képet mutat, érteve ez alatt az Alaptörvény 11 módosítását

5. Irodalomjegyzék

5.1. Felhasznált irodalom

1. ANTALÓCZY Péter: *Az Alaptörvény és az egyházakra vonatkozó legújabb szabályozás dimenziói*, Antalóczy, Péter (szerk.) Egyházjog I.: Az állami egyházjog alapjai, Budapest, Magyarország, Patrocinium Kiadó (2013) 182-209.o.
2. ARATÓ András: *Forradalom, restauráció és legitimáció*, Politikatudományi szemle 1993/3. szám
3. RAYMOND ARON: *Tanulmány a szabadságjogokról*, Raymond Aron Társaság-Tanulmány Kiadó, Pécs, 1994.
4. ASZTALOS László-CSIZMADIA Andor-KOVÁCS Kálmán: *Magyar Állam-és Jogtörténet*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1972.
5. BALOGH Elemér-CSERNY János-PATYI András-TÉGLÁSI András: *Változások a magyar alkotmányjogban (Tanulmányok az Alaptörvényről)*, Nemzeti Közszerológati és Tankönyvkiadó, Budapest, 2012.
6. BALOGH Elemér (szerk.): *Számadás az Alaptörvényről*, Szeged, 2016.
7. BARNA Attila – HORVÁTH Attila – MÁTHÉ Gábor – TÓTH Zoltán József: *Magyar állam-és jogtörténet*, Budapest, 2014.
8. BÁLINT Csanád - FONT Márta - KATUS László – KÜBLINYI András - PÁLFFY Géza - ROMSICS Ignác: *Magyarország története*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007.
9. BEÉR János-CSIZMADIA Andor-GYULAI Lajos: *Az 1848/49. évi népképviselési országgyűlés*, Akadémia Kiadó, Budapest, 1954.
10. BEÉR János-CSIZMADIA Andor: *Történelmünk a jogalkotás tükrében*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1966.
11. BIHARI Mihály: *Az átmenet magyar útja. A magyarországi rendszerváltás. Összefoglaló értékelés*. Rubicon 2004/5-6. szám, Rubicon-Ház Bt., Budapest, 2004
12. CSIZMADIA Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék (1968-tól 1988-ig)*, T-Twins Kiadó, Budapest, 1995.
13. EÖTVÖS József: *Az 1848-iki forradalom története*. Argumentum Kiadó, Budapest, 1993.
14. ERDÖDY Gábor: *Kényszerpályán. A magyar külpolitikai gondolkodás 1849-ben*, Argumentum Kiadó, 1998.
15. FENYŐ István: *A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon*. Argumentum Kiadó, 1997.

16. FODOR Gábor: *Az emberi jogok kérdése és a rendszerváltás*, Rubicon 2004/5-6. szám, Rubicon-Ház Bt., Budapest, 2004
17. GERGELY András: *Egy nemzetet az emberiségnek. Tanulmányok a magyar reformkorról és 1848-ról*, Budapest, 1987.
18. GERGELY András: *Magyarország története (1790-1918)*, IKVA Kiadó, Budapest, 1990.
19. GERŐ András: *Magyar polgárosodás*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1993.
20. GUNST Péter - MIRU György - VELIKY János - VELKEY Ferenc: *Polgárosodás és szabadság (Magyarország a XIX. században)*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999
21. HERRMANN Róbert: *Forradalom és szabadságharc 1848-1849*, Kossuth Kiadó, 2009
22. HORVÁTH Attila: *A vallásszabadság és az egyházjog története Magyarországon az államalapítástól a II. világháborúig*, Hét Hárs, X. évfolyam 3–4. szám, 2011
23. KATONA Tamás: *Kossuth Lajos: Írások és beszédek 1848-49-ből*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994.
24. KÁSLER Miklós: *Etnikai és demográfiai változások Magyarország 1100 éves(nél is régebbi) történelmében*, Polgári Szemle, 12. évfolyam, 1-3. szám, 2016
25. KISS Barnabás: *A jogegyenlőség problémája a magyar közjogi irodalomban 1945-ig*, Acta Universitatis Szegediensis : acta juridica et politica, 49. kötet, 1996
26. KUKORELLI István: *Az alkotmányozás évtizede*. Korona Kiadó, 1995.
27. KUKORELLI István: *Hány éves az Alaptörvény? – A régi-új kérdése az Alaptörvényben* Gondolat Kiadó, 2017.
28. KUKORELLI István: *Alkotmánytan I.*, Osiris Kiadó, 2007.
29. MAGYAR Bálint: *A rendszerváltás programja és valósága*, Rubicon 2004/5-6. szám, Rubicon-Ház Bt., Budapest, 2004
30. Pierre MANENT: *A liberális gondolat története*. Tanulmány Kiadó, Pécs, 1994.
31. John RAWLS: *Az alapvető szabadságjogok és elsőbbségük I-II.*, Fundamentum, 2010.
32. RIXER Ádám: *A vívmány-teszt*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018
33. ROMSICS Ignác: *Rendszerváltás Magyarországon*. Akadémia Kiadó, Budapest, 2013.
34. ROMSICS Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás*. Budapest, Záricon-Ház Bt., 2003.
35. ROMSICS Ignác: *Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről*. Osiris Kiadó. Budapest 2004.
36. SÁRI János-SOMODY Bernadette: *Alapjogok. Alkotmánytan II.* Osiris Kiadó, 2004.
37. SZABAD György: *Kossuth politikai pályája*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977.
38. SZABÓ Miklós (szerk.): *Jogbölcseleti előadások*, Miskolc, Bíbor Kiadó, 1998
39. TAKÁCS ÁCS Péter (szerk.): *Államelmélet*, Miskolc, 1997

40. URBÁN Aladár: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986.
41. VIGVÁRI András: *Reform és rendszerváltás Magyarországon*, Rubikon 2008/2-3. szám, Rubicon-Ház Bt., Budapest,

5.2. Felhasznált Internetes források:

1. <https://rubicon.hu/cikkek/az-emberi-jogok-kerdese-es-a-rendszervaltas>
2. <https://rubicon.hu/cikkek/a-rendszervaltas-programja-es-valosaga>
3. <https://kdnf.hu/news/%E2%80%9Ea-nagymeltosagu-helytartotanacs-sapadt-vala-es-reszketni-meltoztatott%E2%80%9D>
4. http://www.antalljozsef.hu/hu/a_jogallamisag_es_demokracia_elkotelezettje
5. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=NXVLHT>
6. <https://mek.oszk.hu/00000/00056/html/228.htm>
7. <https://rubicon.hu/cikkek/az-atmenet-magyar-utja>
8. <http://buksz.c3.hu/0801/09szemle.pdf>
9. https://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/kepviselovalasztas_1848ban.html
10. https://mult-kor.hu/20091202_maltan_ert_veget_a_jaltai_vilagrend
11. <https://rubicon.hu/cikkek/reform-es-rendszervaltas-magyarorszagon>
12. <https://books.google.hu/books?id=LwxSAAAAcAAJ&pg=PA66&lpg=PA66&dq=gazdai+hatalom&source=bl&ots=a9K92TH30g&sig=ACfU3U1BgT6WgaVtqT6BmM>
13. <https://www.coe.int/hu/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version->
14. <https://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2012/3/antal%C3%B3czy.pdf>
15. <https://polgariszemle.hu/archivum/103-2016-augusztus-12-evfolyam-1-3-szam/allam-es-tarsadalompolitika/737-etnikai-es-demografiai-valtozasok-magyarorszag-1100-eves-nel-is-regebbi-toertelmeben#note22>
16. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/szeged/szeged_tortenete_1/pages/010_a_szabad_kiralyi_varos.htm
17. <http://ijoten.hu/szocikk/alapveto-kotelezettsegek>
18. http://acta.bibl.uszeged.hu/6880/1/juridpol_049_279-287.pdf
19. http://acta.bibl.u-szeged.hu/57222/1/aetas_2018_001_079-093.pdf
20. https://hvg.hu/itthon/20110804_bibo_idezet_demokratanak_lenni_nem_felni
21. <https://www.30eveszabardon.hu/aktualitasok/hirek/v/az-utolso-fotitkar--grosz-karoly/>

22. http://acta.bibl.u-szeged.hu/6880/1/juridpol_049_279-287.pdf

5.3. Felhasznált jogi szabályozások:

- Magyarország Alaptörvénye
- 1848. évi „áprilisi törvények”
- Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (New York 1948)
- 2010. évi CIV. tv. a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól
- 2011. évi CCIII. törvény az országgyűlési képviselők választásáról
- 2013. évi XXXVI. törvény a választási eljárásról